

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρὸς τοὺς ἑταίρους	121
Ἔργα καὶ ἡμέραι:	122
Τὰ μνημεῖα τῆς Ἀλβανίας 122, Σύνταγμα Κυκλαδικῆς Τέχνης 122, Δωρεές 124, Δημοσιεύματα γιὰ τὴν Ἐταιρεία 124, Τιμὴ στὴν Ἐταιρεία 124, Διάκριση σὲ Σύμβουλο 125, Νέοι ἑταῖροι 125, Ἡ Σχολὴ Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης 125	
Οἱ Γαλάτες στὴν Ὀλυμπία	128
Πέτρες ποὺ ταξιδεύουν	132
Μία παλιὰ ἔριδα Μιστριώτη - Πολίτη	134
Ἡ ἔκθεση τῆς Ν. Ὑόρκης τοῦ 1939	138
Ὁ Φερεκύδης ἀπὸ τὸ νησὶ τῆς Σύρου	140
Παῦλος Η. Λαζαρίδης (1917-1992)	144
Ἀργυρῶ Α. Παντελίδου (1928-1992)	149
Ἡ 28ῃ Ὀκτωβρίου πηγὴ ἔμπνευσης	150

Ὁ Μέντωρ, Ἐνημερωτικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους μετὰ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως.

*Ἵπεύθυνος ἐκδόσεως: Ἀντώνιος Χριστοδούλου
Ἐπιμέλεια κειμένων: Κλειῶ Δάκαρη*

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Πανεπιστημίου 22, 106 72 Ἀθήναι, Fax (01) 3644 996

ISSN 1105-7181

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ 22

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

1992

Πρὸς τοὺς ἐταίρους

Τὸ θέρος τοῦ 1992 ὑπῆρξε δυσμενὲς ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις. Ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ κατέστρεψε τὸ ὠραιότερο πευκοδάσος τῆς Ἀττικῆς ποὺ ἀπολάμβαναν ὅσοι ταξίδευαν στὴν περιοχή τοῦ Καλάμου. Μάλιστα τὴν Κυριακὴ 6 Σεπτεμβρίου ἡ φωτιὰ εἶχε φθάσει σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Ἀμφιάρειο τὸ ὁποῖο, φέτος τουλάχιστον, σώθηκε. Ἀλλὰ τὰ θαύματα δὲν πρόκειται νὰ ἐπαναληφθοῦν ὅσο ἰσχύει ἡ νομοθεσία ποὺ εὐνοεῖ τὶς ἀρπαγὲς τῶν περιοχῶν τῶν καμένων δασῶν. Φαίνεται ὅτι τὰ δάση εἶναι ὠφέλιμα γιὰ μικρὴ μόνο μερίδα τῶν Ἑλλήνων ἐνῶ βλάπτουν τὴν πλειονότητα. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο, ἐφαρμόζοντας οἱ Κυβερνήσεις τὴν ἀρχὴ τῆς πλειοψηφίας εὐνοοῦν ὅ,τι συντελεῖ στὴν καταστροφὴ τῶν δασῶν.

Οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ στὸ παρελθὸν καὶ τώρα ἐπεμβαίνουν σὲ περιπτώσεις καταπάτησης ἔκτασης τῶν καμένων δασῶν. Τοῦτο ὅμως μποροῦν νὰ τὸ κάμουν ὅταν αὐτὲς περιλαμβάνουν ἀρχαία ἢ βρίσκονται κοντὰ σὲ ἀρχαιολογικοὺς χώρους ἢ σὲ ἀρχαιολογικὲς ζώνες. Καταδιώκουν αὐτοὺς ποὺ ἐκχερσώνουν τὰ δάση μεγαλώνοντας, ἀπὸ ἀπληστία, τὰ κτήματά τους καὶ τοὺς ἄλλους ποὺ συνειδητὰ ἀγοράζουν καταπατημένες ἐκτάσεις καὶ ὡς κακοποιοί, κρυφά, κατασκευάζουν παράνομα καὶ βλαπτικὰ κτίσματα, μεταβάλλοντας μαζί μὲ ἄλλους ὁμοίους τοὺς πανέμορφες περιοχὲς σὲ πρωτόγονους οἰκισμοὺς, ποὺ προσθέτουν βάρη στὸ σύνολο τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς στεροῦν τὸ κοινὸ κτῆμα τῆς φύσης καὶ τῆς καθαρῆς ἀτμόσφαιρας. Τόσο ἔχει πλέον παραμορφωθεῖ τὸ αἶσθημα τῆς ὑπακοῆς στοὺς νόμους, ὥστε ἡ νομοθεσία ποὺ ἰσχύει καὶ πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται νὰ ἀποδεικνύεται ἀνίσχυρη, δηλαδὴ νὰ ἀρνοῦνται συνειδητὰ πολίτες καὶ κρατικὰ ὄργανα νὰ τὴν ἐφαρμόσουν. Καὶ ἀλλοῦ τὸ ἔχω γράψει, ὅτι ἂν ἡ Ἀθήνα διατηρεῖται ἀκόμη ὡς πόλη ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ ζῆ ἔστω καὶ μὲ τοὺς σημερινοὺς ὄρους, τοῦτο ὀφείλεται στὰ μνημεῖα καὶ στὴν ἀγάπη γιὰ τὰ φυτὰ τῆς πρώτης βασιλίσσας τῆς Ἑλλάδος. Ἐθνικὸς Κῆπος, Ὀλυμπιεῖον, Κεραμεικός, Ἀκρόπολη καὶ ἡ γύρω ἔκταση, Ἀρχαία Ἀγορά, Ἀγορὰ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ εἶναι οἱ μόνες ἐκτάσεις τῆς Ἀθήνας ποὺ δὲν προκαλοῦν μόλυνση ἀλλὰ ὠφέλεια. Στὴν Ἀττικὴ, τὰ τέσσερα μεγάλα ἀρχαιολογικὰ κέντρα γιὰ τὰ ὁποῖα ἰσχύει εἰδικὴ νομοθεσία — Σούνιο, Βραυρῶν, Ραμνοῦς, Ἀμφιάρειο— οἱ λογῆς κακοποιοὶ καταπατητὲς κερδοσκόποι προσπαθοῦν νὰ τὰ καταβροχθίσουν, ἀσκώντας συνεχῶς πιέσεις στοὺς κυβερνητικοὺς παράγοντες. Οἱ ἀρχαιολόγοι τὰ φυλάγουν, ἕως πότε ὅμως ἡ φύλαξή τους θὰ εἶναι τελεσφόρα;

B. X. Π.

Έργα και ημέραι

Τὰ μνημεία τῆς Ἀλβανίας

Οἱ ἑταῖροι θὰ θυμοῦνται ὅτι κατὰ τοὺς μῆνες ποὺ πέρασαν φιλοξενήθηκαν ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία καὶ μίλησαν γιὰ θέματα ἀρχαιολογικὰ τρεῖς Ἀλβανοὶ ἀρχαιολόγοι, οἱ κύριοι Neritan Ceka, Διευθυντῆς τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἀλβανίας (30 Μαΐου 1991), Alexander Meksi, βυζαντινολόγος καὶ ἀναστηλωτῆς καὶ τώρα Πρωθυπουργὸς τῆς Ἀλβανίας (17 Ἰουνίου 1991), καὶ Arben Arapi, Διευθυντῆς Μνημείων Πολιτισμοῦ τῆς Ἀλβανίας (28 Μαΐου 1992). Τὸ Συμβούλιο ἐξ ἄλλου εἶχε δεῖξει καὶ ἄλλως τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν Ἀλβανία, διαθέτοντας μεγάλο χρηματικὸ ποσὸ γιὰ τὴν ἀγορὰ καὶ ἀποστολὴ ἐκεῖ ἑλληνικῶν λογοτεχνικῶν βιβλίων. Πιστεύοντας ὅμως τὸ Συμβούλιο ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνει κάτι τὸ μονιμότερο ἀποφάσισε νὰ ἀναστηλώσει στὸ Ἀργυρόκαστρο τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ νὰ τὴν ἀποδώσει στὴ λατρεία. Ἀνατέθηκε στὸν ἀρχιτέκτονα κ. Σταῦρο Μαμαλοῦκο ἡ ἐκπόνηση τῆς ἀναγκαίας μελέτης ἀναστήλωσης. Τὸ Συμβούλιο ἐλπίζει ὅτι ἂν δὲν ὑπάρξουν ἀπρόβλεπτα ἐμπόδια καὶ καθυστερήσεις ἡ μελέτη σύντομα θὰ ἐφαρμοστεῖ καὶ ἡ ἐκκλησία θὰ ξαναβρεῖ τὴν παλιὰ της μορφή.

Παράλληλα τὸ Συμβούλιο ἀποφάσισε τὴ σύνταξη, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸς Ἀλβανοὺς ἀρχαιολόγους, τοῦ εὔρετηρίου τῶν παλαιοχριστιανικῶν, βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἀλβανίας. Τὴ διεύθυνση τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὅπως καὶ τῆς ἀναστήλωσης τῆς ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν Ἀργυρόκαστρου, ἀνέθεσε στὸν ἑταῖρο καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Παναγιώτη Βοκοτόπουλο.

Τὸ Συμβούλιο μελετᾷ ἀκόμη καὶ τὴν ἀνάληψη, σὲ συνεργασία μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς ἀρμολογούς, ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ ἔργου ἀκόμη γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ ἀνακοινωθοῦν περισσότερα σὲ προσεχὲς τεῦχος τοῦ *Μέντορος*.

Σύνταγμα Κυκλαδικῆς Τέχνης

Τὴν τελευταία εἰκοσαετία σημειώθηκε ἰδιαίτερη πρόοδος καὶ ἀνάπτυξη στὴ μελέτη τοῦ κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης του. Πληθώρα ἐκθέσεων καὶ δημοσιευμάτων κατέστησαν γνωστὰ ἔργα ποὺ βρίσκονται σὲ μουσεῖα καὶ συλλογὲς τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Αὐτὰ μὲ τὴ σειρά τους ἐκέντρισαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν γιὰ μεγαλύτερη καὶ σὲ βάθος προσέγγιση τοῦ κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἀπήχηση τῶν πάντα μοντέρνων ἔργων τῆς κυκλαδικῆς τέχνης τὰ κατέστησε περιζήτητα στὶς διεθνεῖς ἀγορὲς τέχνης μὲ καταστρεπτικὲς γιὰ τὴ μελέτη τοῦ πολιτισμοῦ συνέπειες. Λαθραῖες ἀνασκαφές, ἀρχαιοκαπηλία, κλοπὲς καὶ διαρρήξεις μουσειῶν ἐπιστρατεύθηκαν γιὰ νὰ καλύψουν τὴ μεγάλη ζήτηση.

Τὰ ἔργα τῆς κυκλαδικῆς τέχνης ποὺ στεγάζονται σὲ ἑλληνικὰ μου-

σειά είναι τὰ μόνα πού προέρχονται ἀπὸ συστηματικὲς ἀνασκαφὲς καὶ συνεπῶς μόνον αὐτὰ μποροῦν νὰ δώσουν ἀσφαλεῖς πληροφορίες γιὰ τοὺς δημιουργοὺς καὶ τοὺς χρήστες των. Δυστυχῶς ὅμως, στὴ μέγιστη πλειονότητά τους, τὰ ἔργα αὐτὰ παραμένουν ἀδημοσίευστα ἐπὶ πολλὲς δεκαετίες. Ἔτσι, ὄχι μόνον εἶναι δυσπρόσιτα στὴν παγκόσμια ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύουν —σὲ περίπτωση κλοπῆς ἢ ἀπωλείας των— νὰ μὴ ἀναγνωριστοῦν ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν πλέον καλοπροαίρετο Διευθυντὴ μουσειοῦ ἢ συλλέκτη.

Στὸν διπλὸ στόχο τῆς προσφορᾶς στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα καὶ τῆς διασφάλισης τῶν ἔργων τῆς κυκλαδικῆς τέχνης ἀποβλέπει ἡ πρωτοβουλία τοῦ καθηγητῆ τῆς Ἀρχαιολογίας κ. Χρήστου Ντούμα νὰ προχωρήσει στὴν ἐκπόνηση Συντάγματος Κυκλαδικῆς Τέχνης. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία υἱοθέτησε τὴν πρωτοβουλία αὐτὴ καὶ σὲ συνεργασία μὲ τὸ Ἴδρυμα Ν.Π. Γουλανδρῆ ἀποφάσισε νὰ ἀναλάβει τὴν ἔκδοση τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖο χρηματοδοτεῖται ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω δύο φορεῖς καὶ ἀπὸ τὴ Γενικὴ Γραμματεία Ἐρευνας καὶ Τεχνολογίας τοῦ Ὑπουργείου Βιομηχανίας, Ἐρευνας καὶ Τεχνολογίας.

Τὸ Σύνταγμα Κυκλαδικῆς Τέχνης συντάσσει καὶ ἐπεξεργάζεται ἐπιστημονικὴ ὁμάδα νέων ἀρχαιολόγων ὑπὸ τὴν καθοδήγηση καὶ ἐποπτεία τοῦ καθηγητῆ Χρήστου Ντούμα. Προβλέπεται νὰ περιλάβει τὸ σύνολο τῶν ἔργων πού βρίσκονται σὲ ἑλληνικὰ μουσεῖα καὶ συλλογές, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται μελλοντικὰ νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ σὲ ἀντίστοιχα ἰδρύματα τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Χάρη στὴν ἀμέριστη συμπαράσταση καὶ βοήθεια τῶν ἀρμοδίων συναδέλφων τὸ ἔργο ἔχει προχωρήσει ἱκανοποιητικὰ στὰ μουσεῖα τῶν Ἀθηνῶν. Συγκεκριμένα, σχεδὸν ὀλοκληρώθηκε ἡ καταγραφή καὶ ἡ φωτογράφιση τῶν μαρμάρινων ἀγγείων καὶ τῶν εἰδωλίων στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο καὶ στὸ Μουσεῖο Κανελλοπούλου. Στὸ τέλος τῆς πλησιάζει ἐπίσης ἡ ἐργασία στὸ Μουσεῖο Κυκλαδικῆς καὶ Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τέχνης Ν.Π. Γουλανδρῆ, καθὼς καὶ στὸ Μουσεῖο Μπενάκη. Συντόμως δὲ ἀρχίζει ἡ ἐργασία καὶ στὸ Μουσεῖο τῆς Νάξου, τὸ πλουσιότερο ἴσως σὲ ἔργα τῆς κυκλαδικῆς τέχνης.

Ὁ πρῶτος τόμος, πού θὰ περιλαμβάνει τὰ μαρμάρινα ἀγγεῖα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσειοῦ, βρίσκεται ἤδη στὴν τελικὴ ἐπεξεργασία του προκειμένου νὰ κατατεθεῖ πρὸς δημοσίευση.

Μὲ τὸ Σύνταγμα Κυκλαδικῆς Τέχνης ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία σημειώνει ἕνα ἀκόμη μεγάλο βῆμα στὸν τομέα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ καλύπτει ἕνα μεγάλο ἐκδοτικὸ κενό. Εὐελπιστοῦμε ὅτι οἱ ὑπεύθυνοι καὶ τῶν ὑπολοίπων μουσειῶν τῆς Χώρας καθὼς καὶ οἱ συλλέκτες ἀρχαίων ἔργων τέχνης πού τυχὸν φιλοξενοῦν στὶς συλλογές τους ἔργα τῆς κυκλαδικῆς τέχνης, θὰ συνδράμουν στὴν ὀλοκλήρωση τοῦ Συντάγματος, παρέχοντας τὶς ἀναγκαῖες διευκολύνσεις στὴν ἐπιστημονικὴ ὁμάδα πού τὸ ἐκπονεῖ.

Δωρεές

Δωρεά πρὸς τὴν Ἑταιρεία, στὴ μνήμη τοῦ Ἀμύντα Καλαμαρτζῆ, ἔκαμε ἡ κυρία Ἀλκμήνη Σταματάκη.

Ἰδιαίτερα γενναία δωρεά, στὴ μνήμη τῆς Ἀργυρῶς Παντελίδου, ἔκαμε ὁ ἀδελφός της κ. Ἐμμανουὴλ Παντελίδης. Ἡ δωρεὰ θὰ χρησιμοποιηθεῖ σύντομα σὲ ἔκδοση τῆς Ἑταιρείας, ἡ ὁποία θὰ διατηρεῖ τὴν ἀνάμνηση τῆς Ἀργυρῶς καὶ σ' ἐκείνους ποὺ δὲν τὴ γνώρισαν.

Δημοσιεύματα γιὰ τὴν Ἑταιρεία

Δύο νέα δημοσιεύματα τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως ἀφοροῦν τὴν ὀργάνωση καὶ τὴ δράση τῆς Ἑταιρείας:

1. Τὸ Ἀρχεῖο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (*Μνήμων* 13, 1991, 349-358).

2. Ἡ δράση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας στὴν Πελοπόννησο (*Πρακτικὰ τοῦ Δ' Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, Κόρινθος, 9-16 Σεπτεμβρίου 1990*, τ. Α', Ἀθήναι 1992, 95-128, εἰκ. 1-14).

Τιμὴ στὴν Ἑταιρεία

Ἡ Ἑταιρεία Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν ἀφιέρωσε στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὸν πρῶτο τόμο τῶν *Πρακτικῶν τοῦ Δ' Διεθνοῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀφιέρωσε μέγα μέρος τῆς δραστηριότητός της στὴν ἀποκάλυψη καὶ τὴ δημοσίευση τῶν μνημείων τῆς Πελοποννήσου. Ἀπὸ τὴν πρώτη ἔρευνα τοῦ Κυριακοῦ Σ. Πιττάκη στὶς Μυκῆνες, τὸ 1840, ἕως σήμερα πλῆθος τόπων ἔχουν ἀνασκαφῆ καὶ τὰ σεπτὰ ἐρεψιά τους λούζονται πάλι στὸ ἑλληνικὸ φῶς μὲ τοὺς κόπους τῶν ἀειμνήτων Ἑλλήνων Ἀρχαιολόγων.

Μυκῆνες. Κ. Σ. Πιττάκης, Π. Σταματάκης, Χρ. Τσουντας, Ι. Κ. Παπαδημητρίου, Ν. Βερδελῆς, Γ. Μυλωνᾶς. *Ἐπίδαυρος.* Π. Καββαδίας, Λυκόσουρα. Β. Λεονάρδος. *Μεσσήνη.* Θ. Σοφοῦλης, Γ. Οἰκονόμος, Α. Ὀρλάνδος. *Ὀλυμπία.* Β. Λεονάρδος, Δ. Δημητριάδης, Κ. Κουρουνιώτης, Ι. Δ. Κοντῆς. *Σικυών.* Α. Κ. Ὀρλάνδος. *Θισία.* Γ. Π. Οἰκονόμος. *Στύμφαλος.* Α. Κ. Ὀρλάνδος. *Φιγάλεια.* Κ. Κουρουνιώτης. *Πυλία.* Σπ. Μαρινάτος. *Ἀμύκλαι.* Χρ. Τσουντας. *Κυνουρία.* Κ. Ρωμαῖος. *Ἄργος.* Ἄντ. Βλαστός, Π. Σταματάκης, Σ. Χαριτωνίδης. *Μυστράς.* Ἀδ. Ἀδαμαντίου. *Κόρινθος.* Ἄνδρ. Σκιᾶς. *Ναύπλιον.* Εὐθ. Καστόρχης. *Σπάρτη.* Π. Σταματάκης. *Λακωνία.* Χρ. Τσουντας. *Ἀρκαδία.* Κλῶν Στέφανος. *Βάχλια.* Β. Λεονάρδος. *Γεράκι.* Ἀδ. Ἀδαμαντίου. *Τεγέα.* Κ. Ρωμαῖος.

Πρακτικὰ
τοῦ Δ' Διεθνοῦς Συνεδρίου
Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν,
τ. Α', 7

Διάκριση σὲ Σύμβουλο

Ἡ Société Royale de Numismatique de Belgique ἐξέλεξε ἐπίτιμο μέλος τῆς τῆ Σύμβουλο καὶ Διευθύντρια τοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου κυρία Μάντω Οἰκονομίδου, σὲ ἀναπλήρωση τῆς ἐκλιπούσης νομισματολόγου Margaret Thompson.

Νέοι ἑταῖροι

Κατὰ τὴ συνεδρία τῆς 5 Μαΐου 1992 ἐξελέγησαν νέοι ἑταῖροι, οἱ ἐξῆς:

1. Ἐλευθέριος Παπαθανασίου, καθηγητῆς τοῦ Οἰκονομικοῦ Πανεπιστημίου. 2. Ἰωάννης Παπαδόπουλος, πρῶν Ὑποδιευθυντῆς τοῦ Αὐστραλιανοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, λέκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σύδνεϋ. 3. Χρύσα Μαλτέζου, καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κρήτης. 4. Κυριάκος Ντελόπουλος, βιβλιοθηκονόμος-βιβλιοθηκάριος. 5. Ἀγνή Κουβελᾶ, ἀρχιτέκτων. 6. Ἀλκηστis Χωρέμη-Σπετσιέρη, ἀρχαιολόγος. 7. Ἐρση Μπρούσκαρη, ἀρχαιολόγος. 8. Ἡρακλῆς Δανιήλ, ἀξιωματ. ἐ.ἀ., οἰκονομολόγος. 9. Μαρία Οἰκονομάκου, ἀρχαιολόγος. 10. Μιχαὴλ Λουλουπῆς, τῆς Διευθυντῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Κύπρου.

Ἐπίσης ὡς ἐπίτιμοι ἑταῖροι ἐξελέγησαν οἱ κύριοι Vincenzo la Rosa, Giovanni Rizza, Gottfried Gruben καὶ Jos A.K.E. de Waele.

Ἡ Σχολὴ Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης

Συνεχίζονται, γιὰ τέταρτη χρονιά, τὰ μαθήματα τῆς Σχολῆς μὲ τὸ πρόγραμμα ποῦ ἀναλυτικῶς ἀκολουθεῖ. Ἡ ἀθρόα προσέλευση μαθητῶν, μάλιστα τῶν νεωτέρων ἡλικιῶν, δείχνει πὼς τὰ παραδοσιακὰ χαρακτῆρα μαθήματα τῆς Σχολῆς παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον παρὰ τὸ ὅτι ἡ μεγαλοπόλη Ἀθήνα προσφέρει ποικίλα ἀκροάματα καὶ θεάματα, μοντέρνα ἔως μεταμοντέρνα. Ἡ θετικὴ ἀναπόκριση στὴν προσφορὰ τῆς Ἐταιρείας εἶναι ἐνθάρρυνση γιὰ τὴν πραγματοποίηση ἄλλων σχεδίων.

Τετάρτη 4 Νοεμβρίου 1992

ΝΤΟΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

Εἰσαγωγή στὴν κυριακὴ ἀρχαιολογία καὶ τέχνη ἀπὸ τὴ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ὡς τὸ τέλος τῆς Μέσης ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ

Ἡ κρίση τοῦ 16ου αἰ. καὶ ὁ πρῶτος Μανιερισμός.

Pontorno, Rosso Fiorentino, Beccafumi

Τετάρτη 11 Νοεμβρίου 1992

ΝΤΟΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

Ἡ τέχνη τῆς Ὑστερης ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ στὴν Κύπρο καὶ ἡ βαθμιαία στροφὴ πρὸς τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ

Ὁ δεῦτερος καὶ τρίτος Μανιερισμός.

Correggio, Parmigianino, Bronzino, Arcimboldi

Τετάρτη 18 Νοεμβρίου 1992

ΝΟΤΑ ΚΟΥΡΟΥ

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

Οἱ μεταβατικοὶ χρόνοι: Τὸ πρόβλημα τῆς συνέχειας τῆς κρητομικηναϊκῆς τέχνης. Νέα δεδομένα. Ἡ ιδιαιτερότητα τῆς Κρήτης

Προβλήματα τοῦ 17ου αἰ. τῆς ἐποχῆς τοῦ Μπαρόκ. Caravaggio καὶ Carracci, τὰ ἰταλικά πρόσωπα τοῦ Μπαρόκ

Τετάρτη 25 Νοεμβρίου 1992

ΝΟΤΑ ΚΟΥΡΟΥ

Ἡ Γεωμετρικὴ ἐποχὴ: Ἡ ἔναρξη
τῆς ἀνάπτυξης τοῦ κλασικοῦ κόσμου.
Ἡ πόλις - κράτος καὶ ἡ τέχνη
στά μεγάλα ἱερά

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

Τὸ Μπαρόκ στὴν Ἰσπανία.
Ribera, Zurbaran, Velasquez, Murillo

Τετάρτη 2 Δεκεμβρίου 1992

ΝΟΤΑ ΚΟΥΡΟΥ

Ἡ ἐποχὴ τοῦ ἀποικισμού: Ἡ ἴδρωση
τῶν ἀποικίων καὶ οἱ πολιτισμικὲς
ἀλληλεπιδράσεις στὴ Δύση

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

Τὸ Μπαρόκ στὴ Γαλλία.
De la Tour, Poussin, Lorrain

Τετάρτη 16 Δεκεμβρίου 1992

ΝΟΤΑ ΚΟΥΡΟΥ

Οἱ σχέσεις μετὰ τὴν Ἀνατολή: Σημεικὰ
ἀντικείμενα καὶ εὐβοϊκὴ κεραμικὴ στὴ
Μεσόγειο. Οἱ πρῶτες ἐπαφές μετὰ τὸ
τέλος τοῦ μνηραϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ
πλήρης ἀνάπτυξη ἐπαφῶν μετὰ τὴν Ἀνατολή
καὶ ὁ ἀντίκτυπος στὴν ἑλληνικὴ τέχνη

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

Τὸ Φλαμανδικὸ Μπαρόκ.
Rubens, van Dyck

Τετάρτη 13 Ἰανουαρίου 1993

ΕΥΑ ΜΠΟΥΡΝΙΑ

Ἡ ἀναγέννηση τῆς φυσικῆς μορφῆς:
Ἡ ἐπαφὴ μετὰ τὴν Ἀνατολή. Ἄλλοι
παράγοντες. Οἱ πρῶτες προσπάθειες
κατάκτησης τῆς φυσιοκρατίας στὴν τέχνη

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

Τὸ Μπαρόκ στὴν Ὀλλανδία.
Hals, Rembrandt, Vermeer

Τετάρτη 20 Ἰανουαρίου 1993

ΕΥΑ ΜΠΟΥΡΝΙΑ

Τὰ κυριότερα ἐργαστήρια ἀγγειογραφίας
τοῦ 7ου π.Χ. αἰ. (κορινθιακὸ, ἀττικό,
κρητικό, κυκλαδικό). Ἡ σχέση τῆς
ἀγγειογραφίας μετὰ τὴ Μεγάλῃ ζωγραφικῇ

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

Τὸ Ροκοκό, ἡ τέχνη τοῦ 18ου αἰ.
Πνεῦμα, δημιουργοὶ καὶ μορφές του

Τετάρτη 27 Ἰανουαρίου 1993

ΕΥΑ ΜΠΟΥΡΝΙΑ

Ἡ ἐμφάνιση τῆς Μεγάλῃς πλαστικῆς: Οἱ
πρόδρομοι. Οἱ πρῶτοι ἀγαλματικοὶ τύποι.
Μικροπλαστικὴ. Ἀνάγλυφο

ΜΑΡΙΝΑ ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΠΛΑΚΑ

1863. Παρίσι.
«Ἡ ἔκθεση τῶν ἀπορριφθέντων».
Ἕνα συμβολικὸ γεγονός

Τετάρτη 3 Φεβρουαρίου 1993

ΕΥΑ ΜΠΟΥΡΝΙΑ

Πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ρυθμῶν:
Οἱ πρόδρομοι. Πήλινοι οἰκίσκοι.
Δωρικὸς καὶ ἰωνικὸς ρυθμός. «Αἰολικὸ»
κιονόκρανο. Οἱ πρῶτοι ἐκατόμπεδοι ναοί

ΜΑΡΙΝΑ ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΠΛΑΚΑ

Πηγές τῆς μοντέρνας τέχνης.
Ἡ ρομαντικὴ συνείδηση.
Ἡ νέα σχέση μετὰ τὴ φύση.
Τὸ γραφικὸ, τὸ ὑψηλό

Τετάρτη 10 Φεβρουαρίου 1993**ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ**

Ἡ οικονομική, πολιτική και πνευματική
ζωή: Ἡ ἔκταση και ἡ σύνθεση
τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου κατὰ τὸν 6ο
και τὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ.
Ἡ κοινωνική και πολιτική ἐξέλιξη.
Ἡ διανόηση.
Ἡ μνημειώδης ἀρχιτεκτονική:
Ἀνθεκτικά δομικά ὄλικά
και ἀρθρωτή ἀρχιτεκτονική.
Ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ρυθμῶν

ΜΑΡΙΝΑ ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΠΛΑΚΑ

Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς τεχνικῆς.
Ἀπὸ τὸ Κλασικὸ στὸ Μπαρόκ

Τετάρτη 17 Φεβρουαρίου 1993**ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ**

Ἡ μνημειώδης ἀρχιτεκτονική:
Ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ρυθμῶν.
Ἱεροὶ και δημόσιοι χώροι.
Ἡ ἀνάπτυξη τῆς πολεοδομίας.
Ἡ Μεγάλη πλαστική: Τὸ περιεχόμενο
τῆς ἀρχαϊκῆς πλαστικῆς μορφῆς.
Ἀνάθημα και ἐπιτύμβιο μνημεῖο.
Ἀναθέτης και καλλιτέχνης

ΜΑΡΙΝΑ ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΠΛΑΚΑ

Θετικισμὸς και Ρεαλισμὸς.
Ἡ κρίση τοῦ μύθου. Γυμνὸ και γδυμένο

Τετάρτη 24 Φεβρουαρίου 1993**ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ**

Ἡ Μεγάλη πλαστική: Ἀγαλματικοὶ τύποι.
Συντάγματα. Τὸ ἀνάγλυφο

ΜΑΡΙΝΑ ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΠΛΑΚΑ

Τέχνη και Φωτογραφία.
Τέχνη και μίμηση.

Τετάρτη 3 Μαρτίου 1993**ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ**

Ζωγραφική και ἀγγειογραφία: Ἀττική
μελανόμορφη ἀγγειογραφία.
Χαρακτήρας, ἐξέλιξη και ζωγράφοι.
Ἄλλα σημαντικὰ ἐργαστήρια
τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.

ΜΑΡΙΝΑ ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΠΛΑΚΑ

Ἡ ἱμπρεσιονισμὸς.
Θεματική, ὀπτική, τεχνική

Τετάρτη 10 Μαρτίου 1993**ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ**

Ἡ ἀγγειογραφία: Ἀγγεῖα με λευκὸ βάθος.
Ἡ ἐρυθρόμορφη ἀττική ἀγγειογραφία
ὡς τοὺς Περσικοὺς πολέμους.
Ἡ μικροτεχνία: Χαρακτηριστικὰ ἔργα

ΜΑΡΙΝΑ ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΠΛΑΚΑ

Παλιὰ και νέα ζωγραφική.
Χῶρος, χρόνος, ἐνέργεια.
Ἡ ὀδὸς τοῦ θεατῆ

Τετάρτη 17 Μαρτίου 1993**ΝΤΟΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ**

Ἡ ἐξέλιξη τῆς κυπριακῆς τέχνης στοὺς
πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους.
Γεωμετρική ἐποχή (1050 - 750 π.Χ.).
Τὸ ἰδιαίτερο ἱστορικὸ πλαίσιο
μέσα στὸ ὁποῖο ἀναπτύχθηκε ἡ τέχνη
στὴν Κύπρο
στὴν Ἀρχαϊκὴ ἐποχή (750 - 475 π.Χ.)

ΜΑΡΙΝΑ ΛΑΜΠΡΑΚΗ ΠΛΑΚΑ

Ἀπὸ τὸν Cézanne στὸν Κυβισμό.
«Τὰ κορίτσια τῆς Ἀβινιὸν» τοῦ Picasso.
Ἡ Ἀφαίρεση

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ

ΟΙ ΓΑΛΑΤΕΣ ΣΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑ

Στὸ τεύχος 6 τοῦ 1989 τοῦ *ΕΔΑΕ* εἶχε δημοσιευθεῖ σημεῖωμα ποὺ ἀφοροῦσε ἓνα εἰκονογραφημένο παιδικὸ ἀνάγνωσμα μὲ τὸν τίτλο *Ἀθηναῖος παῖς*, ποὺ ἐκδόθηκε στὴ Γαλλία τὸ 1988. Ὁ ἀντεπιστέλλων ἑταῖρος μας κ. Πάνος Σαριάνος ποὺ προσπαθεῖ, μόνος του, νὰ διδάξει μὲ ὁμιλίες καὶ μαθήματα κυρίως στοὺς Γάλλους μαθητὲς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα μοῦ εἶχε στείλει ἓνα ἀντίτυπο. Ὁ ἑταῖρος μας κ. Κώστας Γεωργουσόπουλος εἶχε γράψει στὰ «*Νέα*» τῆς 22 καὶ 24 Νοεμβρίου 1989 δύο στοχαστικὰ σημειώματα.

Μὲ εὐχαρίστηση λοιπὸν εἶδαμε πὼς ἡ προσπάθεια τῶν Γάλλων μαθητῶν τῆς Ἀλσατίας μὲ τὸν Ἀθηναῖο παῖδα, εἶχε τὴ συνέχειά της στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ μεταφορὰ στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ μιᾶς παλιᾶς «περιπέτειας» τοῦ Γαλάτη «ἥρωα» Asterix. Ὁ νέος τίτλος εἶναι *Ἀστερίκιος ἐν Ὀλυμπία* καὶ ἡ μετάφραση στὰ ἀρχαῖα ἔγινε ἀπὸ τὸν ὁμότ. καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Φάνη Κακριδῆ.

Εἶναι περιττὸ νὰ τονίσει κανεὶς τὸ πόσο διαφέρει τὸ νέο ἐγχείρημα ἀπὸ τὸ λίγο παλαιότερό του. Ὁ *Ἀθηναῖος παῖς* εἶναι ἓνα μαθητικὸ γύμνασμα, ἐνῶ ὁ *Ἀστερίκιος* διασκεδάζει σὲ καθαρὴ ἀττικὴ διάλεκτο μὲ ὑπαινιγμοὺς στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ ζωὴ, μάλιστα τὴν τουριστικὴ Ἀθήνα.

Ἄν τὸ κείμενο αὐτὸ εἶχε δημοσιευθεῖ πρὶν ἀπὸ 40-50 χρόνια χιλιάδες Ἑλλήνων μαθητῶν θὰ εἶχαν διασκεδάσει μὲ τοὺς διαλόγους του καὶ θὰ τοὺς ἐπαναλάμβαναν ἀκόμη καὶ στὴν τάξη. ἴσως μάλιστα γίνονταν καὶ θέμα διδασκαλίας (ἔχω ὑπ' ὄψη μου τὸ δικό μου σχολεῖο, τὸ Γ' Γυμνάσιο Ἀρρένων Πειραιῶς, μὲ φιλόλογο τὸν Παναγ. Παλοῦκο). Σήμερα ἄραγε, ἔπειτα ἀπὸ τὸν πόλεμο ποὺ ἔγινε ἐναντίον τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ποιὸς θὰ τὸ διαβάσει, θὰ τὸ καταλάβει καὶ θὰ διασκεδάσει; Γιατὶ ὁ πραγματικὸς σκοπὸς καὶ τοῦ ἐκδότη καὶ τοῦ μεταφραστῆ εἶναι αὐτός. Νὰ δώσουν ἓνα κείμενο, ἔστω μέσα σὲ φοῦσκες, ποὺ νὰ διασκεδάσει, δηλαδὴ νὰ ξεκουράζει. Ὅταν ὁ ἀναγνώστης, ὁ μαθητὴς, νιώσει πὼς τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ, καὶ τὰ λατινικὰ, δὲν εἶναι ἡ ἀπεχθὴς γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ, ἀλλὰ ἡ ζωὴ τῶν παππούδων μας ποὺ ἔχουν πεθάνει ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, πιστεύω πὼς θ' ἀντιμετώπιζαν διαφορετικὰ τὴ γλῶσσα καὶ τὸ μάθημα τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων θὰ μποροῦσε νὰ βρεῖ τὴ λύση του. Ἀντὶ αὐτοῦ ἀπὸ τὸ 1965, ἀφήνω τὶς παλιότερες προσπάθειες, ψάχνουμε νὰ βροῦμε τρόπο νὰ διδάσκονται τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ. Στὸ τέλος βρέθηκε, εἶναι ἡ μὴ διδασκαλία τους. Κανεὶς σχεδὸν ἀπὸ τοὺς μεταρρυθμιστὲς καὶ κανεὶς ἀπὸ τοὺς πολέμιους τους δὲν κατάλαβε ποῦ βρίσκεται ἡ δυσκολία τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν.

Ὅσοι πάλιν τὸ κατάλαβαν δὲν εἶχαν τὴν τόλμη νὰ τὸ εἰποῦν καὶ νὰ δείξουν ὅτι μόνον ἂν καταργηθεῖ ἡ βαθμολογία καὶ τὰ ἀρχαῖα θεωρηθοῦν ἀπὸ τὰ παιδιὰ ζωντανὴ γλῶσσα, μόνον τότε ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ γίνουν ἀγαπητά. Οἱ Ἑβραῖοι γιὰ τοὺς γνωστοὺς λόγους παραμέρισαν τὰ Γίντις καὶ τὰ Λαντίνο ἀπὸ τὴ γλῶσσα τους καὶ ἐπανεφέραν τὴν ἀρχαία τους γλῶσσα συγχρονισμένη. Τὰ δίδαξαν ὑποθέτω ὡς γλῶσσα ζωντανὴ καὶ ὄχι ὅπως τὰ φιλολογικὰ ἢ θεολογικὰ κείμενα τῆς Βίβλου. Δὲν ἐννοῶ μὲ τὰ παραπάνω ὅτι πρέπει νὰ γυρίσουμε στὰ ἀρχαῖα, πρὸς Θεοῦ. Τὰ νέα ἑλληνικὰ εἶναι ἐξ ἴσου ὠραῖα μὲ τὰ ἀρχαῖα καὶ ἀποτελοῦν μιὰ μορφή τῆς γλώσσας μας, ὅπως ἡ γλῶσσα τῆς ὀμηρικῆς ποίησης, τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Πλάτωνος, τῶν ἀττικῶν ψηφισμάτων, τῆς Καινῆς Διαθήκης, τοῦ Δούκα, τοῦ Διγενῆ καὶ τοῦ Ἐρωτόκριτου. Θὰ ἄξιζε ὅμως νὰ μπορούσαμε ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ὅσοι τουλάχιστον πέρασαν ἀπὸ τὸ γυμνάσιο, νὰ κατανοοῦμε καὶ νὰ νιώθουμε τὴ γλῶσσα μας κάθε ἐποχῆς, ὅπως μπορούσε ἓνας μεγάλος Ἄγγλος γλωσσοπλάστης, ὁ Oscar Wilde. Στὸ *De Profundis* (The Works of O.W., Collins 1948, 847) νιώθει καὶ μιλάει γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀκριβῶς ὡς νὰ ἦταν ζωντανή:

«Τὸν τελευταῖο καιρὸ μελετῶ μὲ ἐπιμέλεια τὰ τέσσερα Εὐαγγέλια (*The four prose poems*) γιὰ τὸν Χριστό. Τὰ Χριστοῦγεννα κατάφερα νὰ βρῶ μία ἑλληνικὴ Καινὴ Διαθήκη, καὶ κάθε πρωί, ἀφοῦ καθάριζα τὸ κελλί μου καὶ γυάλιζα τὴν караβάνα μου διάβαζα λίγο ἀπὸ τὰ Εὐαγγέλια, καμιά 12αριὰ στίχους πὸ τοὺς διάλεγα στὴν τύχη. Εἶναι ἓνας ὑπέροχος τρόπος ν' ἀρχίσεις τὴν ἡμέρα. Ὁ καθένας, ἀκόμη καὶ σὲ μία παραγμένη καὶ ἀπειθάρχητη ζωῇ, θὰ ἔπρεπε νὰ κάνει τὸ ἴδιο. Ἡ ἀτελείωτη ἐπανάληψη, κάθε ὥρα καὶ στιγμή, ἔχει καταστρέψει γιὰ μᾶς τὴ φρεσκάδα, τὴν ἀπλότητα, τὴ ρομαντικὴ γοητεία τῶν Εὐαγγελίων. Ἀκοῦμε νὰ τὰ διαβάζουν πολὺ συχνὰ καὶ πολὺ ἄσχημα καὶ κάθε ἐπανάληψη εἶναι ἀντιπνευματικὴ. Ὅταν κανεὶς ἐπιστρέψει στὸ ἑλληνικὸ κείμενο, εἶναι σὰν νὰ μπαίνει σὲ κῆπο γεμάτο κρίνα βγαίνοντας ἀπὸ ἓνα στενόχωρο καὶ σκοτεινὸ σπίτι.

Γιὰ μένα ἡ εὐχαρίστηση εἶναι διπλὴ καθὼς σκέφτομαι ὅτι εἶναι πολὺ πιθανὸ πὼς στὸ Εὐαγγέλιο ἔχουμε τὰ πραγματικὰ λόγια, τὰ *ipsissima verba*, πὸν χρησιμοποίησε ὁ Χριστός. Πάντοτε ὑποθέταμε πὼς ὁ Χριστὸς μιλοῦσε Ἀραμαϊκά. Ἀκόμη καὶ ὁ Ρεπαυ αὐτὸ πίστευε. Τώρα ὅμως ξέρομε πὼς οἱ ἀγρότες τῆς Γαλιλαίας, ὅπως καὶ οἱ ἀγρότες τῆς Ἰρλανδίας σήμερα, ἦταν δίγλωσσοι καὶ τὰ Ἑλληνικὰ ἦταν ἡ συνηθισμένη γλῶσσα συνεννόησης σ' ὀλόκληρη τὴν Παλαιστίνη, ὅπως σὲ ὅλο τὸν Ἀνατολικὸ κόσμο. Ποτὲ δὲν μοῦ ἄρεσε τὸ ὅτι γνωρίζαμε τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὴ μετάφραση μιᾶς μετάφρασης. Εἶναι ἀπόλαυση γιὰ μένα νὰ σκέφτομαι πὼς ὁ Χαρμίδης θὰ μπορούσε νὰ εἶχε ἀκούσει τίς συζητήσεις του, καὶ ὁ Σωκράτης νὰ συζητᾷ μαζί του καὶ ὁ Πλάτωνας νὰ τὸν καταλάβει: ὅτι πραγματικὰ εἶπε (Ἰω. 10, 11) 'ἐγὼ εἶμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός', ὅτι ὅταν σκέφτηκε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πὸν δὲν κουράζονται οὔτε γνέθουν, ἡ πραγματικὴ του ἔκφραση ἦταν (Ματθ. 6, 28) 'καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πὼς αὐξάνει· οὐ κοπιᾷ οὐδὲ νήθει' καὶ πὼς ἡ τελευταία του λέξη ὅταν φώναξε, 'ἡ ζωὴ μου ὀλοκληρώθηκε, ἔφτασε τὸ ἀποκορύφωμά της, τελειώθηκε' ἦταν ἀκριβῶς ὅπως μᾶς λέει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης 19, 30: 'τετέλεσται', τίποτε παραπάνω».

Εἴμαστε πολυάσχολοι καὶ στραμμένοι πρὸς τὰ ἔξω. Δὲν ὑπάρχει ἡ διάθεση καὶ ὡς ἐκ τούτου ὁ χρόνος νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τοὺς ἀρχαίους, σὰν νὰ μὴν ἔσβησαν ποτέ, πλάι στὸν Σολωμὸ καὶ τὸν Παλαμᾶ καὶ τὸν Σικελιανὸ καὶ τὸν Σεφέρη, πὸν καὶ αὐτοὶ εἶναι ἀνάμεσά μας ζωντανοί. Ὅταν ὁ Χορὸς στὴν Ἀντιγόνη (στ. 100) λέγει

ἀκτίς ἀελίου, τὸ κάλ-
λιστον ἑπταπύλω φανέν
Θήβα τῶν πρότερον φάος,

δὲν φέρνει στὸν νοῦ τοὺς στίχους ἀπὸ τὸν Λάμπρο;

*Καθαρότατον ἥλιο ἐπρομηνοῦσε
τῆς αὐγῆς τὸ δροσάτο ὕστερο ἀστέρι,*

Δὲν συνεχίζω, γιατί πιθανῶς νὰ μοῦ ἀποδοθοῦν προθέσεις ποὺ δὲν ἔχω. Εὐχομαι νὰ μπορούσαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες νὰ θεωροῦν ὡς δικά τους ἑλληνικά καὶ νὰ τὰ καταλαβαίνουν, κάθε μορφή τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, καὶ τοὺς ὁμηρικούς στίχους καὶ τὰ λόγια τοῦ χοροῦ στὴν Ἀντιγόνη καὶ τὴ διήγηση τοῦ Δούκα τῆς ἄλωσης τῆς Κωνσταντινούπολης.

Ἡ συγγραφή εὐτράπελων κειμένων στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά δὲν εἶναι κάτι τὸ νέο. Ὁ ἑταῖρος μας κ. Μιχαῆλ Τιβέριος μοῦ ἀνακοίνωσε ἕνα ὄραϊο κείμενο τοῦ J.D. Beazley, «Herodotus at the Zoo», γραμμένο τὸ 1907. Ὁ μεγάλος ἀρχαιολόγος, σὲ τέλεια μίμηση τοῦ ὕφους καὶ τῆς γλώσσας τοῦ Ἡροδότου, περιγράφει τὸν ζωολογικὸ κήπο τοῦ Λονδίνου: *Κῆπος γάρ ἐστι παμμέγας καὶ θηρίων μεστὸς παντοίων, τοῖσι θύουσι οἱ πολιῆται ἱροῖσι ἐοῦσι. περὶ δὲ τοῦ κήπου τούτου τοιονδε τινὰ λέγουσι λόγον.* Τὸ κείμενο τοῦ Beazley εἶναι ἀρκετὰ μακρὸ καὶ θὰ δημοσιευθεῖ σὲ κάποιο ἀφιέρωμα τοῦ Μέντορος.

B.X.Π.

Τὸν Ὀχτώβρη,
ὄπου τῶβρεις,
ξερὸ-χλωρό,
πελέκα το

Καλαντάρι τοῦ 1947
μὲ παροιμίες τῶν μηνῶν

Ξυλογραφία
Σπύρου Βασιλείου

Λαογραφικὰ
Δημ. Σ. Λουκάτου

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΕΤΡΕΣ ΠΟΥ ΤΑΞΙΔΕΥΟΥΝ

(Σωστράτου Ὠρωπίου τύχαι)

Στις πέτρες που ταξιδεύουν αφιέρωσε πολλά δημοσιεύματά του ο Louis Robert και η κυρία Jeanne Robert. Ταξιδεύουν, από τα αρχαία χρόνια, γλυπτά, επιγραφές και κτήρια δλόκληρα. Πασίγνωστες είναι οι περιπτώσεις του ναού του Ἄρεως από τις Ἀχαρνές που μεταφέρθηκε δλόκληρος, πέτρα πέτρα, και επανιδρύθηκε στην Ἀγορά τῶν Ἀθηνῶν, ἢ μελῶν του ναού τῆς Ἀθηνᾶς του Σουνίου που βρέθηκαν πάλι στην Ἀγορά. Οι επιγραφές ταξιδεύουν εύκολότερα. Ἄν μάλιστα ο αρχικός τόπος ἴδρυσῆς τους ἦταν παράλιος, εύκολα γίνονταν ξρμα σέ καΐκια. Σέ κάποιον λιμάνι οι καπεταναίοι τις παρατοῦσαν γιατί δέν ἦταν πλέον χρήσιμες. Ἐτσι ἐξηγεῖται ἡ εύρεση σέ παράλιους τόπους γεμάτους αρχαία, λίθων ἀπό μνημεῖα ἄλλων τόπων, λ.χ. ἀπό τὸν Ραμνούντα στή Βάθεια τῆς Εὔβοιας ἢ στή Σκάλα Ὠρωποῦ. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ ἄλλες περιπτώσεις σκόπιμης μετακίνησης ἢ ὑπεξαίρεσης μικρῶν αρχαίων, τὰ ὁποῖα κάποτε ἐμφανίζονται με διαφορετικὴ προέλευση ἀπὸ τὴν πραγματικὴ τους. Τέτοια εἶναι ἡ περίπτωση που θὰ διηγηθῶ.

Ὁ Σῶστρατος εἶναι ἄγνωστος Ὠρωπίος για τὸν ὁποῖο τὸ μόνο που γνωρίζουμε εἶναι ὅτι ὑπῆρξε πατέρας τῆς Φιλιστοῦς, ἄγνωστης καὶ αὐτῆς, ἢ ὁποῖα πέθανε καὶ τάφηκε στὸν Ραμνούντα. Ἐγινε γνωστὸς τὸ 1940 χάρι στὸν Adolf Wilhelm ὁ ὁποῖος δημοσίευσε ἓνα θραῦσμα κιονίου ἐπάνω στὸ ὁποῖο ἦταν χαραγμένο τὸ ὄνομά του. Στὸν μεγάλο ἐπιγραφικὸ ὁμως τὸ θραῦσμα ἦταν γνωστὸ ἀπὸ τὸ 1899. Τὸ εἶχε βρεῖ στὸν βόρειο δρόμο του Ραμνούντος, στήν ἐπιφάνεια του ἐδάφους, ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν ταφικὸ περίβολο τῆς οἰκογένειας του Φανοκράτους ὅπως ὑποθέτω. Τὸ μέτρησε, τὸ σχεδίασε καὶ τὸ ἄφησε στὸ σημεῖο ἀπὸ ὅπου τὸ πήρε. Στὴ μελέτη του Themis und Nemesis in Rhamnus (*Österr. Jahreshfte* 32, 1940, 209) δημοσιεύει τὴν ἐπιγραφή με σχέδιο. Δεκαεπτὰ χρόνια μετὰ τὴ δημοσίευσή του βρήκα τὸ θραῦσμα στὸ γκρεμισμένο Μουσεῖο του Ἀμφιαρείου χωρίς τότε νὰ γνωρίζω τὴν προέλευσή του, καὶ τὸ περιέλαβα στὶς ἐπιγραφές του Ὠρωποῦ που μελετοῦσα. Ὅταν ἔλαβα γνώση τῆς μελέτης του Wilhelm, τὸ μετέφερα στὸν Ραμνούντα. Στὴν ἀνασκαφή του περιβόλου του Φανοκράτους του 1978 βρέθηκε ἐπιτύμβιο κιόνιο ἀπὸ μάρμαρο Ἀγίας Μαρῖνας σέ θραῦσματα, στὸ ὁποῖο κόλλησε καὶ τὸ θραῦσμα του Wilhelm. Ἡ ἐπιγραφή συμπληρώθηκε, ἐγινε Φιλιστῶ|Σωστράτου|Ὠρωπία, ἢ κόρη βρήκε τὸν πατέρα της καὶ αὐτὸς τὸ παιδί του.

Ἡ μετακίνηση του θραῦματος ἀπὸ τὸν Ραμνούντα στὸ Ἀμφιάρειο ὁμολογῶ ὅτι με ξένιζε. Μελετώντας ὁμως τὰ χαρτιά του

Βασιλείου Λεονάρδου, πού βρίσκονται στην 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία, βρήκα ένα μικρότατο σημείωμα, τοῦτο: «EM 82: [δείνα] | Σωστρά[του] | 'Ωρωπ[ιος] ἢ 'Ωρωπ[ία]: ὡς 0.12 ὕψ., χορδῆς 0.217, βέλος 0.069· (κίονιον) λίθου Πεντελ. *Hyre en 'Ωρωπῶ (ποῦ;)* Graf Kornis (Αὐστριακός) *ἔαρ 1899 ('Αθ. 18.8.27) = 'Αμφ. 'Επιγρ. ἀρ. 563. Μετήνεγκα εἰς 'Αμφ. τῆ 25-8-27».*

Αὐτομάτως λύθηκε τὸ μυστήριό τῆς εὔρεσης στὸ 'Αμφιάρειο τοῦ θραῦσματος. Ὁ Αὐστριακός Kornis τὸ παρέδωσε τὸ 1899 στὸν Λεονάρδο, λέγοντάς του ὅτι τὸ βρήκε στὸν 'Ωρωπό. Ξέρουμε ὅμως ἀπὸ τὴ δημοσίευση τοῦ Wilhelm ὅτι τὸ θραῦσμα βρισκόταν, τὴν ἴδια χρονιά, στὸν Ραμνούντα. Πιθανὴ ἐξήγηση εἶναι ὅτι ὁ Kornis συνόδευε τὸν συμπατριώτη του Wilhelm στὴν ἐκδρομὴ του στὸν Ραμνούντα, πῆρε κρυφὰ τὸ θραῦσμα πού ἄφησε ὁ ἐπιγραφικός μετὰ τὴ μελέτη του καὶ ὅταν —πολὺ σύντομα ὅπως φαίνεται ἀλλὰ μακριὰ πλεόν ἀπὸ τὸν Ραμνούντα— ἐγινε ἀντιληπτὴ ἡ πράξη του ἀπὸ τὸν Wilhelm, ἀναγκάστηκε νὰ τὸ παραδώσει στὸ 'Επιγραφικὸ Μουσεῖο δίνοντας ψευδῆ τόπο εὔρεσης, ἀλλὰ ἀπόλυτα ἀληθοφανή. Ἔτσι, ὑποθέτω, ἔληξε ἡ πρώτη φάση τῆς περιπέτειας τοῦ Σωστράτου.

Στὸ 'Επιγραφικὸ Μουσεῖο τὸ θραῦσμα καταγράφηκε μὲ τὸν ἀριθμὸ 82, ὄχι ὅμως ἀπὸ τὸν Λεονάρδο ὅπως ἔκρινε ἡ κυρία Δελμούζου ἀπὸ τὸν γραφικὸ χαρακτήρα τῆς ἐγγραφῆς. Ἡ προέλευση εἶναι ὅπως τὴ δίνει παραπάνω ὁ Λεονάρδος, οἱ διαστάσεις διαφέρουν (ὕψ. 0.110, πλ. 0.21, πᾶχ. 0.06 μ.), ὅπως καὶ τὸ κείμενο τὸ ὁποῖο γίνεται ΖΩΣ... ΩΡΩΠ. Ἀλλάζει ὄνομα λοιπὸν ὁ Σώστρατος ἀλλὰ ὄχι ὀλοκληρωτικά. Τοῦτο γίνεται ἀργότερα ἀπὸ τὸν Μάρκελλο Μιτσὸ ὁ ὁποῖος βρίσκει τὸ 1951/1952 τὸ θραῦσμα στὸ 'Αμφιάρειο καὶ τὸ δημοσιεύει ὡς ἐξῆς (AE 1952, 200 ἀρ. 39 = SEG XV 307): «*Τμήμα περιφερικοῦ λευκοῦ μαρμάρου πανταχόθεν ἐλλειπές. Σφζομένη διάμετρος [δηλ. χορδῆ] 0.21, μέγ. σφζόμ. ὕψ. 0.12. Τὸ ὄνομα τῆς θανούσης Ζωσίμα | 'Ωρωπία θὰ ἐγράφη κατὰ τὸν 2ον-1ον π.Χ. αἰῶνα*». Παρὰ τὸ ὅτι τὸ θραῦσμα τοῦ Μιτσοῦ εἶναι ἀπὸ κίονιο καὶ οἱ διαστάσεις του ταιριάζουν ἀπόλυτα μὲ τὸ θραῦσμα τοῦ Σωστράτου, θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι πρόκειται γιὰ ἄλλο. Τὸ 1957 πού ἄρχισα νὰ ἐργάζομαι στὸ 'Αμφιάρειο δὲν βρήκα θραῦσμα μὲ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ Μιτσοῦ, οὔτε ὁ Λεονάρδος παραδίδει κάτι τέτοιο. Ἦδη στὸν κατάλογο τοῦ 'Αμφιαρείου πού συνέταξα εἶχα ἐκφράσει τὴν ἀπόλυτη βεβαιότητά μου (ἀρ. 415) ὅτι πρόκειται γιὰ παρανόηση τοῦ Μιτσοῦ, ὅπως συνέβη καὶ στὸν συντάκτη τοῦ λήμματος 82 τοῦ καταλόγου τοῦ 'Επιγραφικοῦ Μουσείου, κάτι εὐλόγο ἂν δὲν διαβάσει κανεὶς μὲ προσοχὴ τὸ λείψανο τῆς ἐπιγραφῆς.

Ἡ εἰκασία μου γιὰ τὴν ἀνάμειξη τοῦ Wilhelm στὴν παράδοση τοῦ θραῦσματος στὸ 'Επιγραφικὸ Μουσεῖο ἔχει μιὰν ἀδυναμία. Δὲν ἔπρεπε νὰ δώσει αὐτὸς τὶς πληροφορίες ὡς πρὸς τὴν προέ-

λευση ώστε να αποφευχθεί ή μικρή πλαστογραφία; 'Ο ίδιος, 41 χρόνια αργότερα, έκαμε τὸ ἐπιστημονικὸ του καθήκον πλήρως. Σύγχυση όμως δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν παρανόνηση στὸν κατάλογο τοῦ Μουσείου καὶ ἀκόμη μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ δημοσίευση τοῦ Μιτσοῦ. 'Η ὑπαρξη τοῦ σημειώματος τοῦ Λεονάρδου (ἄγνωστη σὲ ὄλους) δὲν θεράπευε τὴν ἀνωμαλία. Μόνον ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 1978 ἔλυσε τὸ ἄγνωστο σὲ ὄλους πρόβλημα τῆς ἀληθινῆς προέλευσης τοῦ θραύσματος. Χωρὶς αὐτὴν τὸ μικρὸ ἐπιστημονικὸ ψεῦδος ποὺ ἀντιπροσώπευε τὸ ἀσήμαντο θραῦσμα τοῦ κιονίου θὰ ἦταν γιὰ ὄλους ἀλήθεια.

B. X. Π.

ΜΙΑ ΠΑΛΙΑ ΕΡΙΔΑ ΜΙΣΤΡΙΩΤΗ - ΠΟΛΙΤΗ

'Εξ ἀφορμῆς δημοσιεύματος στὰ «Πρὸ 80-ετίας» τῆς «'Εστίας» (Τρίτη, 5 Μαρτίου 1991), ἑταῖροι μοῦ ζήτησαν νὰ ἐκθέσω τὴν ὑπόθεση ἐριδας μεταξὺ Γεωργίου Μιστριώτη καὶ Νικολάου Πολίτη.

Τὸ 1911 ὁ Γ. Μιστριώτης (1840-1916) ἦταν Ἐντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας καὶ Πρόεδρος ὁ διάδοχος Κωνσταντῖνος. Ὁ Χρήστος Τσουντας (1857-1934) ἦταν Γραμματεὺς, μετὰ τὴν ἀναγκαστικὴ ἀποχώρηση ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Γραμματέως τοῦ Παναγιώτη Καββαδία. Ὁ Ν. Πολίτης (1852-1921) ἦταν Σύμβουλος.

'Η ἀρχὴ τῆς ἱστορίας ἐκτίθεται, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Μιστριώτη, στὸν «Χρόνο» τῆς 5 Μαρτίου. Στὴν ἀρχὴ τῆς συνεδρίασης τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας τῆς Παρασκευῆς, 4 Μαρτίου, ὁ Σύμβουλος Δημήτριος Ἀντωνιάδης πρότεινε «νὰ ἐκφρασθῆ ὑγνώμοσύνῃ τῷ προέδρῳ κ. Μιστριώτῃ διὰ τὸν πολὺπονον ἀγῶνα, ὃν ἀνέλαβεν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης». Φαίνεται, κατὰ τὸν «Χρόνο», πὼς οἱ Σύμβουλοι δὲν εἶχαν ἀντίρρηση νὰ ἐγκριθεῖ ἡ πρόταση τοῦ Ἀντωνιάδη καὶ μόνον ὁ Ν. Πολίτης ἀντέδρασε λέγοντας ὅτι «ἐγὼ ἐνίσταμαι, διότι ὁ κ. Μιστριώτης εἶναι λαοπλάνος». Ὁ Μιστριώτης, κατὰ τὴν ἐφημερίδα, «θέλων νὰ ἐπαναγάγῃ τὸν Σύμβουλον εἰς τὴν προσήκουσαν εὐπρέπειαν, εἶπεν αὐτῷ ὅτι τὸν ὀνομάζει λαοπλάνον, διότι εἶναι χυδαῖστῆς, ὡς τοῦτο ἀπέδειξεν ἐν τῇ Συγκλήτῳ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ὅτε κατεπολέμει τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Σεβαστοπουλείου ἀγῶνος. Τὸ αὐτὸ ἔπραξεν καὶ ὅτι συνεζητεῖτο τὸ ζήτημα τῆς πεντακοσιοδράχμου παροχῆς τῆς διδομένης τῷ μακαρίτῳ Κρουμβάχερ, ὡς διεκήρυξεν ἐν τῇ β' ἐκδόσει τῆς Γραμματολογίας αὐτοῦ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν Γένος ἀπέθανε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐπιπτε Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος». Ὁ Πολίτης ἀντέδρασε καὶ ἀπάντησε, κατὰ τὸν «Χρόνο»,

ὅπως ἀκριβῶς ἤθελε ὁ Μιστριώτης: «*Ναί εἶμαι χυδαῖστίης καὶ τοῦτο θεωρῶ μεγίστην μου τιμὴν*».

Ἡ «Ἐστία» τῆς ἴδιας ἡμέρας ἐκθέτει τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Πολίτη. Δέχεται ὅτι ὑπῆρξε πρόταση τοῦ Ἀντωνιάδη νὰ ἐκφρασθεῖ πρὸς τὸν Μιστριώτη ἢ εὐγνωμοσύνη τοῦ Συμβουλίου γιὰ τοὺς ἀγῶνες του ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς γλώσσας, ἀλλὰ ἢ ἀντίδραση τοῦ Πολίτη παρουσιάζεται διαφορετικά. Κατὰ τὴν ἐφημερίδα «*παρετήρησε ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία εἶναι καθαρῶς ἐπιστημονικὸν σωματεῖον, κατὰ συνέπειαν δὲ δὲν δύναται νὰ ἐπιληφθῆ ζητήματος, τὸ ὁποῖον ἐξέφυγε τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐδάφους, τραπὲν δημοκοπικῶς εἰς τὰ ἀγνιάς*». Ἡ ἀντίδραση τοῦ Μιστριώτη ἦταν ἐκείνη πού θὰ περίμενε κανεῖς, ἔχοντας ὑπ' ὄψη τοὺς λόγους του καὶ τὴ δρᾶση του. Ὁ ἡλικίας 71 ἐτῶν καθηγητῆς «*πορφυροῦς καὶ πελιδνός ἐναλλάξ ἐκ δικαίας ὀργῆς*» κατακεραυνώνει ὡς αὐστηρὸς δάσκαλος τὸν ἡλικίας 59 ἐτῶν Πολίτη, διάσημο γιὰ τὸ ἔργο του καὶ σεβαστόν: «*Εἶσαι ἀγνώμων μαθητῆς, διότι, ὅταν ὁ μακαρίτης Κόντος σὲ ἀπέδειξεν ἀγράμματον, ἀγνοοῦντα τὴν κλίσιν τῶν τριτοκλίτων ὀνομάτων καὶ ἀδαῆ τῆς συζυγίας τῶν εἰς μὴ ρημάτων, ἐγὼ σὲ ὑπεστήριξα διὰ νὰ μαζεύης ἑ παραμυθᾶκια*». Ὁ Μιστριώτης, ὅπως εἶναι φανερό, θεωρεῖ τοὺς νεωτέρους του ἀκόμη μαθητές —κάτι πού συνέβαινε στὴν Ἐταιρεία ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια ὅπου ἐδέσποζε ἢ αὐθεντία τῶν καθηγητῶν Γραμματέων ἢ Προέδρων— καὶ θεωρεῖ ἀδιανόητο ὅτι μπορεῖ κάποιος νὰ ἔχει διαφορετικὴ γνώμη ἀπὸ τὸν ἴδιο. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Πολίτη εἶναι σὲ ἤρεμο τόνο ἀλλὰ ἀρκετὰ σκληρῆ, μὲ ὑπαινιγμούς γιὰ κακὴ διαχείριση τῶν πραγμάτων τῆς Ἐταιρείας: «*Ἐάν, παρὰ τὴν ἀμάθειάν μου, μ' ἐψηφίσατε τότε ὡς καθηγητὴν, μοὶ ἐπιτρέπεται νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἐπράξατε ἔργον ἀσυνείδητον. Ἄλλ' ὅπως κατηντήσατε τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν, δὲν πρέπει κανεῖς νὰ ἐκπλήττεται διὰ τὰς ἐνταῦθα ὑποβαλλομένας προτάσεις καὶ διὰ τοὺς λόγους σας*».

Τὴν ἐπομένῃ, 6 Μαρτίου, δημοσιεύθηκε στὴν «Ἐστία» ἐπιστολὴ τοῦ Ἀντωνιάδη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἢ πρότασή του προκλήθηκε ἀπὸ θαυμασμὸ πρὸς τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ γλώσσα τοῦ Μιστριώτη. Ἡ ἱστορία ὅμως δὲν σταμάτησε ἐκεῖ. Ὁ Μιστριώτης δημοσιεύει ἐπιστολὴ στὴν «Ἐσπερινή» τῆς 7 Μαρτίου καὶ ἐπιμένει ὅτι ὁ Πολίτης εἶπε στὴ συνεδρία τῆς 4 Μαρτίου «*εἶμαι μαλλιαρός καὶ καυχῶμαι διὰ τοῦτο*» καὶ τὸν καλεῖ, «*ἂν ἐπιθυμῆ*», νὰ πάει στὸ δικαστήριον τὸ ὁποῖο, θεωρεῖ βέβαιο ὁ Μιστριώτης, θὰ τὸν τιμωρήσει γιὰ τὴν ἰταμότητά του. Ἐπανέρχεται στὴ γλωσσικὴ ἀνεπάρκεια τοῦ Πολίτη καὶ διηγεῖται τὴν ἱστορία τῆς ἐκλογῆς τοῦ θεμελιωτῆ τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας: «*Ὅτε οὗτος εἶχεν ὑποβάλει αἵτησιν καθηγεσίας, ὁ μακαρίτης συνάδελφός μου Κόντος ἐπέδειξε μεγίστην πληθὺν γλωσσικῶν ἀμαρτημάτων. Τότε ἢ κατὰ πληξίς τῶν συναδέλφων μου ἦτο οὕτω μεγάλῃ, ὥστε κατ' αὐτὴν ὁ*

μακαρίτης φίλος αὐτοῦ Πανταζίδης ἔρριψε κάτω τοὺς ὀφθαλμούς. Παρατηρήσας ὁμως, ὅτι ὁ κ. Πολίτης εἶχε δεξιότητα οὐχὶ σμικρὰν πρὸς συλλογὴν μυθαρίων καὶ παροιμιῶν καὶ τῶν τοιούτων, παρεκάλεσα τὴν Σχολήν, ἵνα δεχθῆ αὐτόν, ὅπως μὴ ἀπολεσθῆ ἢ νεωτέρα μυθολογία, ἣτις εἶναι καλή».

“Ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη, ὁ Μιστριώτης ἔβλεπε τὸν Πολίτη ἀκόμη ὡς μαθητὴ παρὰ τὸ ὅτι εἶχε ἐκλεγεί καθηγητὴς τὸ 1890, σὲ ἡλικία 38 ἐτῶν, ἀφοῦ εἶχε ἤδη διατελέσει ὑφηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς (1882), Τμηματάρχης Μέσης Ἐκπαιδεύσεως (1884) καὶ Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Δημοτικῶν Σχολείων (1885). Ἐπικαλεῖται λοιπὸν ὁ Μιστριώτης στὴν ἐπιστολή του καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ πατέρα τοῦ Πολίτη γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν ἀδυναμία του στὴ γλώσσα: «Ἀφοῦ δὲ ἐπέτυχον, ἵνα γένηται καθηγητὴς καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ ἐξέφρασε μοι τὴν ἄπειρον εὐγνωμοσύνην, συνέστησα αὐτῷ, ἵνα ὁ υἱὸς τούτου μελετήσῃ διότι εἶναι ἀσθενέστατος περὶ τὴν γλῶσσαν. Τοῦτ’ αὐτὸ εἶπον καὶ τῷ κ. Πολίτη καὶ βραδύτερον συνέστησα αὐτῷ, ἵνα προσλάβῃ προγυμναστὴν πρὸς ἀκριβεστέραν τῆς γλώσσης ἐκμάθησιν. Εἰ ἠκολούθει τῇ ἐμῇ συμβουλῇ, ἤθελε δικαιώσει τὴν ἐμὴν προσδοκίαν, διότι μεθ’ ὅλην τὴν πρὸς ἐμὲ διαγωγὴν αὐτοῦ ἀνομολογῶ, ὅτι πρὸς συλλογὴν μύθων καὶ παροιμιῶν τοῦ λαοῦ ἔχει δεξιότητα, ἦν ὀλίγοι ἔχουσι».

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπίκληση τῆς μαρτυρίας τοῦ πατέρα τοῦ Πολίτη. Φαίνεται ὅτι τὰ παλαιότερα χρόνια συνήθιζαν οἱ γονεῖς νὰ ἐπισκέπτονται τοὺς καθηγητὲς καὶ νὰ τοὺς εὐχαριστοῦν γιὰ ὅ,τι ἔκαμαν γιὰ τὰ παιδιά τους. Σὲ μία σύγκρουσή του μὲ τὴν Ὑπηρεσία ὁ Σπυρίδων Μαρινᾶτος ὑποστηρίζει («Καθημερινή», 28 Μαρτίου 1965) ὅτι «εἶναι πολὺ σπάνιον φαινόμενον εἰς τὰ χρονικὰ τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνατροφῆς οἱ πρὸ ὀλίγου μαθηταὶ μας, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἐπλησίαζαν, μᾶς εὐγνωμονοῦσαν, ἐδέχοντο τὴν βοήθειάν μας, μᾶς ἐπεσκέπτοντο πλήρεις κατανύξεως οἱ γονεῖς των, νὰ παρουσιάζωνται τώρα μὲ ἀνακοινωθέντα περὶ ζητημάτων πού δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζουν».

Τὴν ἴδια ἡμέρα, 7 Μαρτίου, ὁ Πολίτης καταθέτει μήνυση στὴν Εἰσαγγελία ἐναντίον τοῦ Μιστριώτη («Ἐστία», 8 Μαρτίου), ἐπὶ ἐξυβρίσει καὶ συκοφαντίᾳ, γιὰ ὅσα δηλαδὴ εἶπε ὁ δεῦτερος ἐναντίον τοῦ πρώτου κατὰ τὴ συνεδρίαση τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Γράφεται μάλιστα στὴν ἐφημερίδα ὅτι «πολλάκις καὶ εἰς ἰδιαιτέρας ὁμιλίας καὶ εἰς δημοσιεύματα, ὑβριστικώτατα ἐξεφράζετο, κατὰ τὴν μήνυσιν, περὶ τοῦ κ. Πολίτου, καὶ δὴ πάντοτε κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ ἐξερεθίζεται κατ’ αὐτοῦ ἡ Κοινὴ Γνώμη, γράφων καὶ λέγων ὅτι ὁ κ. Πολίτης εἶναι μαλλιαρὸς, ἀρχιπροστάτης τῶν μαλλιαρῶν καὶ τὰ τοιαῦτα».

Τὸ ἀπόγευμα τῆς 7 Μαρτίου συνεδρίασε τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐταιρείας. Ὁ Ἀντωνιάδης ἐπανελάβε τὴν πρότασή του τὴν ὁποία ὁ Μιστριώτης «μετριοφρόνως» δέχθηκε («Ἐστία», 8 Μαρτίου), ζή-

τησε όμως από τους Συμβούλους να επιβεβαιώσουν τη φράση του Πολίτη ότι *«εἶνε μαλλιαρὸς καὶ ὅτι καυχᾶται διὰ τοῦτο»*. Οἱ Σύμβουλοι ἀρνήθηκαν ὅτι εἶχε λεχθεῖ ἡ φράση αὐτή, μάλιστα ὁ Ἄνδρέας Σκιαῆς, ὁ Χρῆστος Τσουντας καὶ ὁ Παναγιώτης Καστριώτης μὲ ἐπιστολές τους στὶς ἐφημερίδες, ἔπειτα ἀπὸ αἴτημα τοῦ Πολίτη, διέψευσαν ὅτι εἰπώθηκε ποτὲ ἡ φράση αὐτή («Ἐμπρός», 9 καὶ 11 Μαρτίου, «Ἐστία», 11 Μαρτίου). Ὁ Σκιαῆς καὶ ὁ Καστριώτης στὶς ἐπιστολές τους ἀναφέρουν τὴν ἀκριβῆ φράση τοῦ Πολίτη ἢ ὁποία εἶχε σχέση μὲ τὸν Κρουμβάχερ. Ἀπάντησε δηλαδὴ ὁ Πολίτης στὴν κατηγορία τοῦ Μιστριώτη, ὅτι ὑποστήριξε πρόταση τοῦ νὰ μὴ διακοπεῖ ἡ συνδρομὴ τῶν πεντακοσίων δραχμῶν ποὺ ἔδινε τὸ Πανεπιστήμιο στὸν Κρουμβάχερ (1856-1909) γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ *Byzantinische Zeitschrift*, μὲ τὴ φράση *«μάλιστα καὶ καυχῶμαι ὅτι ὑπεστήριξα διαπρεπῆ ἐπιστήμονα»*. Ὁ Μιστριώτης ὅμως δὲν κάμφθηκε ἀπὸ τὶς μαρτυρίες ποὺ ἀποκάλυπταν τὸ ψέμα του. Μὲ ἐπιστολὴ του στὴν «Ἀστραπὴ» τῆς 12 Μαρτίου ἐπιμένει μὲ τὸ ἐπιχείρημα *«ὅτι χυδαῖσμός καὶ Κρουμβαχερισμός εἶναι ἰσοδύναμα»*.

Οἱ διαξιφισμοὶ Μιστριώτη καὶ Πολίτη σταματοῦν στὶς 12 Μαρτίου. Δὲν γνωρίζω ἂν ἔγινε ἡ δίκη, ὑποθέτω ὅτι ὁ Πολίτης θὰ ἀπέσυρε τὴ μήνυσή του. Παρέμβαση ἐκδηλώνεται στὶς 13 Μαρτίου ἀπὸ τὸν Νικόλαο Παπαδάκη (1874-1945), τὸν τότε Ἐφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων Στερεᾶς, δάσκαλο τοῦ Χρήστου Καρούζου, μιὰν ἀπὸ τὶς εὐγενέστερες μορφές τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Κλάδου. Μὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὴν ἐφημερίδα «Ἐμπρός» τῆς 13 Μαρτίου δίνει γενικὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Μιστριώτη καὶ τῶν ἀπόψεών του: *«Ἐξαντλεῖ τὴν ἐθνικὴν ὑπομονὴν ὁ γέρον ὁ ἀτελῶς λουσθεὶς εἰς τὴν παιδείαν τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀγνοῶν τοὺς ὄρους τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀκμῆς τῶν λαῶν καὶ ἀδυνατῶν νὰ διδάσκη τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ὡς ζῶσαν ἀπαιτεῖ νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὴν περὶ τοῦ εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Τὴν ἐπιείκειαν τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας ζητοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀποκρούομεν αὐτὸν ὀμιλοῦντα ἐξ ὀνόματος τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὡς δῆθεν κινδυνεύοντος. Ἀφεθῆτω ἡσυχος ἡ ἐργασία τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως»*.

Τὴν ἐπομένῃ, μὲ ἐπιστολὴ του στὴν ἐφημερίδα «Καιροὶ» ἔσπευσε νὰ ὑπερασπισθεῖ τὸν Μιστριώτη ὁ Ἀπόστολος Ἀρβανιτόπουλος, Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ αὐτός, ὄχι ἀντικρούοντας τοὺς λόγους τοῦ Παπαδάκη, ἀλλὰ ὑποδεικνύοντας τὴν κακὴ διατύπωση στὴ μελέτη του γιὰ τὸ ἀποβατικὸ ἀνάγλυφο τοῦ Ἀμφιαρείου (ΑΕ 1910).

B.X.Π.

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ Ν. ΥΟΡΚΗΣ ΤΟΥ 1939

Ἄρκετὲς φορὲς ἔχει γίνεи λόγος γιὰ τὴ Διεθνή Ἐκθεση τῆς Ν. Ὑόρκης τοῦ 1939. Ἡ Ὑπηρεσία εἶχε μετάσχει σ' αὐτὴν μὲ ἀρχαῖα, τὰ ὁποῖα μένουи ἀγνωστα ἀκόμη. Σὲ προσωπικὸ φάκελο τοῦ Ἰωάννη Κ. Παπαδημητρίου βρῆκα ἀντίτυπο τοῦ πρωτοκόλλου ἀνοίγματος τῶν πέντε κιβωτίων, μέσα στὰ ὁποῖα μᾶς τὰ ἐπέστρεψαν οἱ Ἀμερικανοὶ τὸ 1949, μὲ τὸ ἀτμόπλοιο Beltrami, τέσσερα χρόνια μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου. Τὴν ἐπιτροπὴ παραλαβῆς ἀποτελοῦσαν ὁ Νικόλαος Κοτζίας, Διευθυντὴς Ἀκροπόλεως, ἡ Σέμνη Καρούζου, Ἐφοροс τῆς Συλλογῆς Ἀγγείων τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, καὶ ὁ Ἰωάννης Παπαδημητρίου, Ἐφοροс Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς.

Τὰ ἀρχαῖα λοιπὸν ποὺ πρῶτα, μιᾶς σειρᾶς ἀτελεύτητης ὄπως φαίνεται, εἶχαν ξενιτευθεῖ στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες μὲ τὴ θέληση τῆς δικτατορίας, εἶναι τοῦτα:

1. Ἡ Κόρη τῆς Ἀκρόπολης ἀρ. 675, ἡ λεγόμενη Χιώτισσα, ποὺ σώζει πλούσιο τὸν χρωματισμὸ τοῦ ρούχου της, τῶν περὶ τὸ 510 π.Χ. χρόνων. Θεωρεῖται ἔργο καλλιτέχνη τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου, μάλιστα τῆς Χίου, καὶ συνδέεται μὲ ἐνεπίγραφον κίονα-βάθρο ὅπου σώζεται μερικῶς ἡ ὑπογραφή Χίου γλύπτη.

2. Ἡ ἀνάγλυφη ἐπιτύμβια στήλη τῆς Ἀμφαρέτης ἀρ. 695 ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸ. Ἡ γιαιὰ Ἀμφαρέτη καθισμένη σὲ κλισμὸ κρατᾶει μὲ τὸ δεξιὸ τὸ ἀκουμπισμένο στὴν πλάτη τοῦ καθίσματός της ἓνα πουλί καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸ τὸ κατὰ τὸ ἐπίγραμμα τῆς στήλης νεκρὸ ἐγγόνι της. Ἡ στήλη τῶν περὶ τὸ 410 π.Χ. χρόνων φέρει στὸ κάτω μέρος τοῦ ἀετώματος τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας, Ἀμφαρέτη, καὶ στὸ ἐπιστύλιο τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα:

*τέκνον ἐμῆς θυγατρὸς τόδ' ἔχω φίλον, ὄμπερ ὅτε αὐγᾶς:
ὄμμασιν ἠ|ελίο ζῶντες ἐδερκόμεθα,
ἔχον ἐμοῖς γόνασιν καὶ νῦν φθίμενον φθιμένη ἔχω.*

[Τῆς θυγατέρας μου τοῦτο τὸ ἀγαπητὸ παιδὶ κρατῶ στὰ γόνατά μου ἔχοντάς το καθὼς παλιὰ κι οἱ δύο μας ζωντανοὶ ἀντικρίζαμε τοῦ ἠλίου τίς ἀχτίδες, ἔτσι καὶ τώρα νεκρὸ ἐγὼ ἢ νεκρὴ βαστῶ.]

Στὸ πρωτόκολλο ἀναφέρεται ὅτι τὸ γαλάζιο χρῶμα τοῦ βάθρου τῆς στήλης ποὺ ὑπῆρχε ὅταν αὐτὴ βρέθηκε, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Karl Kübler ποὺ τὴ δημοσίευσε πρῶτος, εἶχε ἐξαφανισθεῖ. Ἡ ἐπιτροπὴ διστάζει νὰ ἀποδώσει τὴ βλάβη αὐτὴ εἰς τὴν ἐκθεση τοῦ ἀρχαίου στὴ Ν. Ὑόρκη. Ἡ Σέμνη Καρούζου ὅμως πολὺ ἀργότερα λέγει ὅτι ἡ ἐξαφάνιση τοῦ χρώματος εἶχε γίνεи κατὰ τὴν παραμονὴ τοῦ ἀναγλύφου στὶς ΗΠΑ («Τὸ Βῆμα», Κυριακὴ 29 Μαΐου 1977).

3. Χάλκινη κεφαλή γυναικός (ΕΑΜ 15187), ή λεγόμενη κεφαλή τής Περίνθου ή ψευδο-Βερενίκη, δωρεά του Ἀναστασίου Σταμούλη. Ὅπως ἀποδείχθηκε, τὸ κεφάλι αὐτό, πὸν εἶχε δημοσιευθεῖ ὡς ἀρχαῖο ἀντίγραφο τής Βερενίκης τοῦ Herculaneum, ἦταν σύγχρονο κίβδηλο ἔργο.

Ὁ Ἀναστάσιος Σταμούλης (1843-1934), πλούσιος Ἑλληνας κάτοικος τής Σηλυμβρίας, τής συλλογῆς τοῦ ὁποίου μέρος ἦταν τὸ κεφάλι, ὑπῆρξε ἐξέχουσα μορφή τοῦ μείζονος Ἑλληνισμοῦ (βλ. Louisa D. Loukoroulou, *Contribution à l'histoire de la Thrace Pro-ronique*, ἔκδ. ΚΕΡΑ, Ἀθῆναι 1989, 29 κέ.).

4. Τὸ κεφάλι τοῦ Ἀνύτου (ΕΑΜ 1736) ἀπὸ τὸ μεγάλο σύνταγμα τής Λυκοσοῦρας, ἔργο τοῦ Δαμοφῶντος, Μεσσήνιου γλύπτη τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.

Ἡ ταύτιση τοῦ κεφαλιοῦ μὲ τὸν Τιτάνα Ἄνυτο ἔγινε χάρις στὴν περιγραφή τοῦ συντάγματος ἀπὸ τὸν Πausανία, VII (Ἀρκαδικά), 37,5: *Πρὸς δὲ τής Δεσποίνης τῷ ἀγάλματι ἔστηκεν Ἄνυτος σχῆμα ὀπλισμένου παρεχόμενος.*

5. Κεφάλι θεᾶς (ΕΑΜ 182) πὸν πιστεύεται πὼς ἀνήκε σὲ ἄγαλμα Ἀριάδνης πὸν ἀναπαύεται ξαπλωμένη, τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., ἀπὸ τὸ Διονυσιακὸ θέατρο ἢ τὸ Ἀσκληπιεῖο.

B.X.Π.

Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τής Ἀμφαρέτης ἀπὸ τὸν Κεραμεικὸ

ΜΥΘΟΠΛΑΣΤΕΣ ΣΤΟΧΑΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΪΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ο ΦΕΡΕΚΥΔΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΣΥΡΟΥ

Μετὰ τὰ Μηδικὰ ἢ πιὸ γνωστὴ προσωπικότητα στοὺς θρησκευτικοὺς κύκλους σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἦταν ὁ Φερεκύδης ὁ «Σύριος». Εἶχε γράψει Θεολογία καὶ Κοσμογονία καὶ ἦταν ἄνθρωπος προικισμένος μὲ σπάνια χαρίσματα καὶ ἰκανὸς νὰ προβλέπει τὸ μέλλον. Μερικοί, κρίνοντας ἀπὸ τὸ σύγγραμμά του καὶ ἀπὸ τὴ φήμη ποὺ κυκλοφοροῦσε γιὰ θαυμαστὰ ἔργα του, τὸν κατέτασσαν, ἀκόμα καὶ στὰ κλασικὰ χρόνια, στοὺς μυθικοὺς ἢ πανάρχαιους ὀργανωτὲς θρησκευτικῶν τελετῶν, σὰν τὸν Ὀρφέα καὶ τὸν Μουσαῖο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ζοῦσε τὸν καιρὸ ποὺ ὁ Πεισίστρατος εἶχε γίνει τύραννος στὴν Ἀθήνα. Ἡ παράδοσις τὸν φέρει ὡς συνδεόμενο μὲ τὸν φιλόσοφο Θαλῆ ἀπὸ τὴ μικρασιατικὴ Μίλητο ποὺ ἡ ἀκμὴ του βρίσκεται στὴν ἀρχὴ τοῦ βου π.Χ. αἰ. ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν Πυθαγόρα ποὺ ἄκμασε στὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ ἴδιου αἵωνα. Ἡ καταλλήλοτερη χρονολογία γιὰ τὴν ἀκμὴ τοῦ Φερεκύδη εἶναι τὰ μέσα τοῦ βου αἰ. (550 π.Χ.).

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ πιὸ φιλοπρόοδοι στοχαστὲς ὅλης τῆς Ἑλλάδας θαύμαζαν τοὺς Μιλήσιους φυσικοὺς φιλοσόφους, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι ἀπαρνήθηκαν τὴ μυθικὴ σκέψη καὶ ἀναζήτησαν τὴν «ἀρχὴ τῶν ὄντων» μὲ τὸν ὀρθὸ λόγον. Ὁ Φερεκύδης, ὅμως, παρὰ τὴ σχέση του μὲ τὸν Θαλῆ καὶ τὴν ἐκτίμησις ποὺ ἔτρεφε πρὸς τὸν Ἀναξίμανδρο, τὸν δεῦτερο Μιλήσιο φυσικὸ φιλόσοφο ποὺ ἦταν ὄχι μόνον σύγχρονος, ἀλλὰ καὶ συνομήλικός του, ἔμεινε σταθερὰ προσηλωμένος στὴ μυθικὴ σκέψη καὶ ἐξέθεσε τὶς ιδέες του γιὰ τοὺς θεοὺς καὶ τὸν κόσμον ὄχι σὲ ποίημα, ὅπως ἔκαναν οἱ παλαιότεροι μυθολόγοι, ἀλλὰ σὲ πεζὸ λόγον, ὅπως οἱ Μιλήσιοι φιλόσοφοι. Μὲ τὴ μυθικὴ σκέψη ἔκρινε πὼς εὐκόλα μποροῦσε νὰ κερδίσει τὴν πολυπληθῆ μερίδα τῆς κοινωνίας, ἢ ὅποια στὸν 6ο αἰ. εἶχε ἔντονη κλίσις στὴ θρησκεία. Ὁ Φερεκύδης ὡς θεολόγος καὶ ὁ Ἀναξίμανδρος ὡς φιλόσοφος ἀναζητοῦσαν ταυτόχρονα τὴν «ἀρχὴ τοῦ κόσμου».

Τὸ ἔργο τοῦ Φερεκύδη γιὰ τοὺς θεοὺς καὶ τὸν κόσμον πραγματικὰ διαβάστηκε πολὺ στοὺς θρησκευτικοὺς κύκλους καὶ ἐπηρέασε τὶς δοξασίαι τῶν θρησκευτικῶν θιάσων, οἱ ὁποῖοι υἱοθέτησαν ιδέες τοῦ Φερεκύδη στὶς μυστικὲς διδασκαλίαι ποὺ κοινολογοῦσαν κατὰ τὴ μύση. Ἐξω ἀπὸ τοὺς θιάσους τὸ βιβλίον ἐλάχιστα κυκλοφοροῦσε. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ιδέαι τοῦ Φερεκύδη δὲν ἦταν μὲ ἀκρίβεια γνωστὲς στοὺς μορφωμένους ἀνθρώπους οὔτε στὴν ἀρχαιότητα. Ὅσοι πολὺ ἀργότερα ἔγραφαν γιὰ τὸν Φερεκύδη (ὅπως ὁ Διογ. Λαέρτ. I, 116-128) περιορίζονταν σὲ πληροφορίες καὶ ἀνεκδοτολογία γιὰ τὴ δημόσια ζωὴ του καὶ ἐλάχιστα ἀναφέρονταν στὶς ιδέαι

του: κατέγραφαν φήμες για μιὰ μαθητεία του στὸν Πιττακό, γιὰ κάποιον σεισμὸ πού ὁ Φερεκύδης τὸν εἶχε προβλέψει ὅταν ἤπινε νερὸ ἀπὸ ὀρισμένο πηγάδι, γιὰ ἓνα πλοῖο πού «οὐριοδρομοῦσε» στὰ ἀνοιχτὰ τῆς Σάμου καὶ ὁ Φερεκύδης προέβλεψε πὼς σὲ λίγο θὰ βούλιαζε, ὅπως καὶ ἔγινε, γιὰ τὴν ὑποδούλωση τῆς Μεσσήνης πού τὴν εἶχε προβλέψει ὁ Φερεκύδης, δὲν μπόρεσε ὅμως νὰ πείσει ἓνα φίλο του νὰ μὴν πάει ἢ νὰ μὴ μείνει ἐκεῖ (ὅπου ἐκεῖνος ζοῦσε προτοῦ ἢ Μεσσήνη ὑποταγεῖ). Ἐλεγαν πὼς ὁ Φερεκύδης εἶχε προβλέψει καὶ τὴ μέρα τοῦ θανάτου του πού συνέπεσε μὲ τὴ μέρα πού οἱ Ἐφέσιοι εἶχαν νικήσει τοὺς γείτονές τους Μάγνητες: πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη ὁ Φερεκύδης συμβούλευσε ἓναν Ἐφέσιο νὰ τὸν σύρει νεκρὸν μέσα στὸ ἔδαφος τῆς Ἐφέσου. Μετὰ τὴ νίκη οἱ Ἐφέσιοι ἔθαψαν τὸν Φερεκύδη καὶ τὸν τιμοῦσαν στὸν τάφο του. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ ἄλλες ἐκδοχὲς γιὰ τὸ τέλος τοῦ Φερεκύδη: ἔλεγαν πὼς εἶχε αὐτοκτονήσει ρίχνοντας τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ γκρεμὸ τοῦ Κωρύκιου ὄρους (ὁπότε ἴσως εἶχε ταφεῖ στοὺς Δελφούς), ἐνῶ ἄλλοι ἔλεγαν πὼς τὸν εἶχε θάψει στὴ Δῆλο ὁ Πυθαγόρας. Ἀρκετὰ ἀνέκδοτα τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶχε συμπεριλάβει στὸ βιβλίον του ὁ ἱστορικὸς τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Θεόπομπος, ὅπως γιὰ τὸν Ἡρακλῆ, ὁ ὁποῖος μὲ ὄνειρο εἶχε παρακινήσει τὸν Φερεκύδη νὰ ἀποτρέψει τοὺς Λακεδαιμόνιους ἀπὸ τὴν ἀπόκτηση χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἐνῶ ταυτόχρονα ὁ ἴδιος εἶχε παραγγεῖλει πάλι μὲ ὄνειρο, τὴν ἴδια νύχτα, στοὺς βασιλεῖς τῆς Σπάρτης νὰ ὑπακούουν στὸν Φερεκύδη. Γιὰ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του, τὴ Σύρο, ἔλεγαν πὼς τὴν εἶχε στολίσει μὲ ἐπιβλητικὸ ἡλιακὸ ρολοῖ πού σωζόταν ἐπὶ αἰῶνες.

Τὸ βιβλίον πού ἔγραψε ὁ Φερεκύδης ἦταν μιὰ Θεογονία πού διέφερε καὶ στὸ περιεχόμενο ἀπὸ τὴ σωζόμενη ἡσιόδεια Θεογονία (ὄχι μόνον στὸ ὅτι ἦταν γραμμένη σὲ πεζὸ λόγο). Σῶζονται μόνον μερικὲς φράσεις ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου, ἀπὸ τίς ὁποῖες φαίνεται πὼς ἄρχιζε μὲ τὸν ἱερὸ γάμο τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μῦθο, διαφορὲς ὑπάρχουν καὶ στὰ ὀνόματα τῶν πρώτων θεῶν. Στὴ θέση τοῦ Οὐρανοῦ ὁ Φερεκύδης ἔβαζε ἓνα θεὸ μὲ τὸ ὄνομα Ζάς, δηλαδὴ Ζεύς (ἀπὸ τὸν κοινότερο ἀρχαϊκὸ τύπο Ζάν ἢ Ζήν-Ζηνός). Στὴ Γῆ ἔδινε τὸ ὄνομα Χθονίη γιὰ τὴν ἀρχικὴ περίοδο τῆς ζωῆς της καὶ Γῆ ἢ Γαῖα γιὰ τὴν περίοδο μετὰ τὸ γάμο της. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θεϊκὸ αὐτὸ ζευγάρι, ὡς τρίτη μεγάλη θεότητα ὁ Φερεκύδης ἀναγνώριζε τὸν Χρόνον, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ ροῆ του ἐπηρέαζε τὴ μορφή καὶ τὸ ἔργο θεῶν καὶ ἀνθρώπων (ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τοῦ Χρόνου ἢ Χθονίη ἔγινε Γῆ, μὲ διαφορετικὰ γνωρίσματα, ὅπως ἐξηγεῖ παρακάτω ὁ Φερεκύδης). Οἱ σωζόμενες φράσεις τοῦ Φερεκύδη βρίσκονται στὰ *Fragmenta der Vorsokratiker* τοῦ Diels II, 202: Ζὰς μὲν καὶ Χρόνος ἦσαν αἰεὶ καὶ Χθονίη (στὴν ἀρχὴ ὑπῆρχαν οἱ αἰώνιες τρεῖς μεγάλες θεότητες, ὁ Ζάς, ὁ Χρόνος καὶ ἡ Χθονίη). Χθονίη δὲ ὄνομα ἐγένετο Γῆ, ἐπειδὴ αὐτῇ Ζὰς γέρας διδοῖ (ἢ Χθονίη πῆρε τὸ ὄνομα Γῆ, ὅταν ὁ Ζὰς τῆς ἔκανε τὸ

γαμήλιο δῶρο του). Σύμφωνα με παλιά συνήθεια ὁ γαμπρὸς ἔκανε στὴ νύφη τὸ δῶρο του τὴν τρίτη μέρα μετὰ τὸ γάμο: *Κάπειδὴ τρίτη ἡμέρῃ γίνεται τῷ γάμῳ, τότε Ζὰς ποιεῖ φᾶρος μέγα τε καὶ καλὸν καὶ ἐν αὐτῷ ποικίλλει Γῆν καὶ Ὠγηγνὸν καὶ τὰ Ὠγηγνοῦ δώματα.* Τὸ δῶρο ποὺ πρόσφερε στὴ Χθονίη ὁ Ζὰς ἦταν ἓνα «μέγα καὶ καλὸν φᾶρος», δηλαδή ἓνας πελώριος πέπλος ποὺ ἦταν καὶ ὠραῖος, γιατί ὁ Ζὰς τὸν εἶχε στολίσει μὲ τὴ Γῆ, μὲ τὸν Ὠκεανὸ καὶ μὲ τὰ «δῶματα» τοῦ ἐπιβλητικοῦ ἀνακτόρου του. Καὶ τὸ σωζόμενο ἀπόσπασμα τελειώνει μὲ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ γαμήλιου δώρου ἀπὸ τὴ Χθονίη (ἡ ἀποδοχὴ σημαίνει τὴ συγκατάνευσή της νὰ τὸν δεχθεῖ ὡς σύζυγο): *ἡ δὲ μί[ν ἀμείβε]ται δεξαμ[ένη εἰς τὸ φᾶ]ρος.* Ἡ Χθονίη ἀνταποκρίνεται στὴν προσφορὰ καὶ δέχεται γιὰ τὸν ἑαυτὸ της τὸν πέπλο.

Ἐπὶ τὸ φτωχὸ αὐτὸ ἀπομεινάρι τοῦ βιβλίου βγαίνει ἓνα τετραπλὸ συμπέρασμα: 1) Πῶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ βου π.Χ. αἰ. μιὰ μερίδα τῆς κοινωνίας (στὴν ὁποία ἀποκλειστικὰ ἀπευθυνόταν ὁ Φερεκύδης) πίστευε στὴν ὕπαρξη ἑνὸς Κάτω κόσμου (ὅπου συνεχιζόταν ἡ ζωὴ ἐκείνων ποὺ πέθαιναν). Ὁ κόσμος αὐτὸς ἦταν πλατύς, μὲ σπηλαιώδεις χώρους ἢ «μυχούς», ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Φερεκύδης εἶχε ἐμπνευσθεῖ καὶ τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου του ποὺ ἦταν Πεντέμυχος. 2) Βγαίνει ἐπίσης τὸ συμπέρασμα πῶς ὁ μεγάλος θεὸς Ζὰς, ὡς βασιλιάς τοῦ οὐρανοῦ, ἔγινε αὐτόματα καὶ ἐξουσιαστὴς τῶν χθόνιων θεοτήτων ποὺ παλαιότερα ἦταν πανίσχυρες, ὥστε οἱ ἄνθρωποι μόνον αὐτὲς νὰ ἀναγνωρίζουν. Ὁ γάμος τοῦ οὐράνιου θεοῦ μὲ τὴ Χθονίη σήμαινε συμφιλιωτικὴ χειρονομία πρὸς τὶς δυνάμεις τοῦ Κάτω κόσμου, οἱ ὁποῖες μπορούσαν νὰ εἶναι βέβαιες πῶς θὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἔχουν τὸ μερίδιό τους στὴ λατρεία. 3) Ἐνα τρίτο συμπέρασμα σχετίζεται μὲ τὴν ἴδια τὴ θεὰ Χθονίη, ἡ ὁποία στὴ νέα ἐποχὴ (τῶν ὀλύμπιων θεῶν) δὲν θὰ εἶχε πιά τὴν παλιὰ μελαγχολικὴ ὄψη (μὲ τοὺς σκιεροὺς μυχούς) οὔτε θὰ ἔφερε τὸ ὄνομα Χθονίη. Ὁ παλιὸς ἑαυτὸς της θὰ καλυπτόταν ἀπὸ τὸν καταστόλιστο καὶ χαρούμενο πέπλο ποὺ τῆς πρόσφερε ὁ Ζὰς, καὶ ἡ θεὰ μὲ τὸ νέο ὄνομα Γαῖα ἢ Γῆ θὰ περιβαλλόταν ἀπὸ γαλάζιες θάλασσες καὶ ἀπὸ πράσινα λιβάδια καὶ δασωμένα βουνά, ὅπου καινούργιοι τόποι λατρείας θὰ δημιουργοῦνταν γιὰ θεότητες τοῦ Κάτω, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πάνω κόσμου. 4) Ἐνα τέταρτο συμπέρασμα σχετίζεται μὲ τὴ μυστικὴ σκέψη ποὺ κυριαρχοῦσε στὸ ἔργο τοῦ Φερεκύδη καὶ ποὺ φαίνεται πῶς δὲν ἦταν ξένη οὔτε ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν Μιλήσιων μεταρρυθμιστῶν: ἔτσι ἀπὸ τὴν παράδοση εἶναι γνωστὸ πῶς ὁ Θαλῆς μόνον ὡς ἓνα σημεῖο ἐργαζόταν μὲ τὸν ὀρθὸ λόγο, ἀφοῦ εἶχε μελετήσει καὶ τὴν ψυχὴ καὶ εἶχε καταλήξει στὸ συμπέρασμα πῶς εἶναι ἀθάνατη (Διογ. Λαέρτ. I, 24). Εἶχε ἐκδηλώσει καὶ τὸ ἐνδιαφέρον νὰ συναντήσῃ τὸν Φερεκύδη καὶ νὰ μάθει ἀπὸ τὸν ἴδιο γιὰ τὴν ἔρευνά του «περὶ τῶν θείων πραγμάτων». Ὁ Θαλῆς, κατὰ τὴν παράδοση, σχεδίαζε νὰ συναντήσῃ τὸν Φερε-

κύδη στὸ νησί τῆς Σύρου, ὅπου θὰ ταξίδευε μαζί με τὸν Ἀθηναῖο Σόλωνα, τὸν ὁποῖο ὁ Θαλῆς εἶχε προσκαλέσει στὴ Μίλητο, ὅταν εἶχε μάθει πὼς οἱ Ἀθηναῖοι στασίαζαν κατὰ τοῦ Σόλωνα γιὰ τοὺς νόμους του (Διογ. Λαέρτ. I, 43-44).

Πιὸ φανερὴ εἶναι ἡ μυστικὴ τάση στὴ σκέψη τοῦ δευτέρου Μιλήσιου φιλοσόφου, τοῦ Ἀναξίμανδρου (ἀφοῦ τοῦ Θαλῆ οἱ δοξασίες γιὰ τὴν ψυχὴ εἶναι ἀόριστα γνωστές): γιὰ τὸν Ἀναξίμανδρο ἀρχὴ τῶν ὄντων ἦταν τὸ ἄπειρον, οὐσία ἀθάνατη καὶ ἀνώλεθρη, ἀπὸ τὴν ὁποία προῆλθε κάθε τι ποὺ ὑπάρχει στὴ γῆ καὶ στὸν οὐρανό. Μυστικὸ χαρακτῆρα ἔχει ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἀναξίμανδρου πὼς τὰ ὄντα διαπράττουν ἀδικία σφετεριζόμενα ἓνα μέρος τοῦ «ἀπείρου» καὶ πὼς γι' αὐτὴ τὴν ἀδικία τιμωροῦνται καὶ ὑποχρεώνονται νὰ ἐπιστρέψουν τὸ σφετερισθὲν μέρος. Τὸ ἐπιστρέφουν μὲ τὸ νὰ φθειρόνται καὶ νὰ πεθαίνουν τὰ ἴδια, «ὅταν ἔρθει ὁ καιρὸς τους». (Θὰ τὸ ἔλεγε ἀπλούστερα πὼς κάθε ὄν, γιὰ νὰ γεννηθεῖ καὶ νὰ ζήσει, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὰ ἄλλα ὅ,τι χρειάζεται, τὸ ἐπιστρέφει ὅμως, ὅταν πεθαίνει, στὴν ἴδια ποσότητα.)

Ὁ Θαλῆς μὲ τὸ νερὸ ὡς ἀρχὴ τῶν ὄντων παραμέρισε, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, τοὺς μύθους γιὰ τὸ θεϊκὸ ζεῦγος Ὀκεανοῦ καὶ Τηθύος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο κατάγονταν ὄχι μόνον οἱ Ὀκεανίδες θεές, ἀλλὰ καὶ οἱ θεές καὶ νύμφες ποὺ ἔλεγχαν ὅλες τὶς θάλασσες καὶ ὅλα τὰ νερὰ τῶν λιμνῶν καὶ τῶν ποταμῶν, ἀκόμα καὶ τῆς Στύγας (στὸν Κάτω κόσμο). Ἡ χειραφετημένη ἀπὸ τοὺς μύθους σκέψη τῶν ἐρευνητῶν τοῦ τέλους τοῦ 7ου καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., στοὺς ὁποίους ἀνήκε ὁ Θαλῆς, πίστευαν σχετικὰ μὲ τὰ νερὰ πὼς ὁ ὠκεανὸς περιέβαλλε ἀπὸ παντοῦ τὴ γῆ, ἡ ὁποία ἐπέπλεε σὰν πελώριος δίσκος στὰ νερὰ τοῦ ὠκεανοῦ. Ὁ Θαλῆς ὅμως πρέπει ἐπιπλέον νὰ εἶχε ἐπισημάνει πὼς τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο κρατοῦσε στὴ ζωὴ ὄχι μόνον τὰ ὑδρόβια ὄντα, ἀλλὰ καὶ κάθε ὑπαρξὴ ζωικὴ καὶ φυτικὴ τῆς ξηρᾶς καὶ τοῦ ἀέρα. Ἄν ἐξαφανιζόταν τὸ νερό, θὰ ἐξαφανιζόταν καὶ κάθε ζωὴ στὸν κόσμο.

Ν.Δ.Π.

*Ἡ Πούλια βασιλεύγει
κι ὀπίσω παραγγέρνει:
Μήτε κουράδι στὸ βουνό,
μήτε καράβι στὸ γιαλό,
μήτε ζευγάς στὸν κάμπο*

*Καλαντάρι τοῦ 1947
μὲ παροιμίες τῶν μηνῶν*

*Ξυλογραφία
Σπύρου Βασιλείου
Λαογραφικὰ
Δημ. Σ. Λουκάτου*

ΠΑΥΛΟΣ Η. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ (1917-1992)

Ὁ Παῦλος Λαζαρίδης, ὁ ὁποῖος μᾶς ἄφησε τὴν Τετάρτη, 27 Μαΐου, γεννήθηκε στὸ χωριὸ Καρτερόλιο τῆς Μεσσηνίας τὸ 1917. Πατέρας του ἦταν ὁ Ἡρακλῆς Λαζαρίδης καὶ μητέρα του ἡ Μαριάνθη, τὸ γένος Χατζηπαναγιώτου. Τὶς πρῶτες του ἐγκύκλιες σπουδὲς τὶς ἔκαμε στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο καὶ τὸ Σχολαρχεῖο Καλαμάτας. Ἐχοντας τάσεις θρησκευτικὲς συνέχισε τὶς σπουδὲς του στὴν Ἱερατικὴ Σχολὴ τῆς Κορίνθου ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποφοίτησε τὸ 1935. Μὲ τὴν ἰσχυρὴ θεολογικὴ προπαιδεῖα ποὺ ἀπέκτησε γράφτηκε στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τῆς ὁποίας ἔγινε πτυχιούχος. Τὸ 1942 γράφτηκε στὸ δεῦτερο ἔτος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, στὸ Ἱστορικὸ καὶ Ἀρχαιολογικὸ Τμῆμα. Φοίτησε κανονικὰ μέχρι τέλους χωρὶς νὰ λάβει πτυχίον.

Στρατιώτης ἀκόμη ἔλαβε μέρος στὸν διαγωνισμό Ἐπιμελητῶν Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1947 καὶ ἀνέλαβε ὑπηρεσία στὴν Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Δωδεκανήσου τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1948. Ὁ διορισμὸς του ἔγινε δυνατὸς χάρις στὴ διοικητικὴ καὶ οἰκονομικὴ εὐχέρεια ποὺ ὑπῆρχε στὴ Στρατιωτικὴ Διοίκηση Δωδεκανήσου ποὺ διοικούσε ὁ ἀντιναύαρχος Ἰωαννίδης. Ἡ τοποθέτησή του στὴ Ρόδο ἦταν εὐνοια τῆς τύχης γιατί Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων ἦταν ὁ Ἰωάννης Δ. Κοντῆς. Ἐκεῖ ὑπηρετήσαν ἐπίσης τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἀλλὰ γιὰ μικρότερα χρονικὰ διαστήματα, ὁ Στυλιανὸς Ἀλεξίου, ὁ Γεώργιος Δοντᾶς καὶ ὁ Σεραφεῖμ Χαριτωνίδης.

Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Κοντῆς συχνὰ ἔλεγε, ὁ Παῦλος Λαζαρίδης ὑπῆρξε ἡ ψυχὴ τῶν μεγάλης ἔκτασης καὶ σημασίας ἀναστηλώσεων ποὺ ἔγιναν κυρίως στὴν πόλιν τῆς Ρόδου. Τὰ τεῖχη, ἡ πύλη τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, ἡ ὁδὸς τῶν Ἴπποτῶν, τὸ νοσοκομεῖο, εἶναι τὰ μνημεῖα ὅπου ἡ δραστηριότητα καὶ οἱ ἰκανότητες τοῦ Λαζαρίδου ἐκδηλώθηκαν στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ του σταδίου, καθὼς εἶχε τὴν ἀμέριστη καὶ πατρικὴ ὑποστήριξη τοῦ Κοντῆ.

Κατὰ τὴν τάξιν ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ὑπηρεσία, ὅταν ἦλθε ἡ σειρά του ὁ Παῦλος Λαζαρίδης, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1955, πῆγε στὴ Γαλλία γιὰ συμπλήρωση τῶν σπουδῶν του καὶ φοίτησε στὴν Ecole Pratique des Hautes Etudes, στὸ Institut d'Art et d'Archéologie καὶ στὴν Ecole du Louvre, ὅπου παρακολούθησε μαθήματα τῶν καθηγητῶν A. Grabar, P. Lemerle καὶ E. Lambert.

Γυρίζοντας ἀπὸ τὴ Γαλλία, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1957, μετατέθηκε στὴν Α' Περιφέρεια Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων ποὺ διηύθυνε τότε ὁ Μανόλης Χατζηδάκης, καὶ ὑπηρετήσε ὡς τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1960 ὡς Ἐπιμελητὴς τῆς. Μὲ τὴν μετάθεσιν τοῦ Χατζηδάκη στὴ Διεύθυνσιν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου ὁ Λαζαρίδης ἀνέλαβε τὴ Διεύθυνσιν τῆς Περιφέρειας, μιᾶς ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες τῆς Ἑλλάδος,

Στή Ρόδο τὸ 1949.
 Ὁρθιοὶ ἀπὸ τ' ἀριστερά:
 Παῦλος Λαζαρίδης
 († 27.5.1992),
 Σεραφεὶμ Χαριτωνίδης
 († 20.10.1966),
 Γεώργιος Δοντᾶς
 καὶ Ἰωάννης Δ. Κοντῆς
 († 4.9.1975).
 Κάτω, στὸ μέσον,
 ὁ Στυλιανὸς Ἀλεξίου

πού περιλάμβανε τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, τὴν Εὐβοία, τὶς Βόρειες Σποράδες καὶ τὴ Θεσσαλία. Κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1966 ὡς τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1967 διηύθυνε καὶ τὴ Δ' Περιφέρεια Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων (Νήσων Αἰγαίου, πλὴν Δωδεκανήσου καὶ Κρήτης). Ἐφορος τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων ἔγινε τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1963.

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1973 μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς λεγόμενης διοικητικῆς ἀποκέντρωσης ἀνάμεσα στὶς πολλὲς παράδοξες μεταθέσεις πού ἔγιναν ἦταν καὶ τοῦ Παύλου Λαζαρίδη, ὁ ὁποῖος τοποθετήθηκε ὡς Ἐφορος Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας ὅπου καὶ ὑπηρέτησε κατὰ τὸ διάστημα 1973-1975. Μετὰ τὴν πτῶση τῆς δικτατορίας καὶ ἔως ὅτου ρυθμιστοῦν ὑπηρεσιακὰ θέματα τοποθετήθηκε ὡς Διευθυντὴς τοῦ Κέντρου Συντηρήσεως Ἀρχαιοτήτων (ΚΣΑ) στὴν Ἀθήνα (1974/1975), κρατώντας καὶ τὴ θέση του στὴ Μακεδονία. Μὲ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Χατζηδάκη ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία (1975) τὴ θέση τοῦ Διευθυντῆ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου κατέλαβε ὁ Παῦλος Λαζαρίδης, τὴν ὁποία καὶ διατήρησε μέχρι 31 Δεκεμβρίου τοῦ 1982. Τὴν ἡμέρα αὐτὴ ἀποχώρησε ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία μὲ τὴ συμπλήρωση τοῦ ὀρίου ἡλικίας.

Ἡ συνοπτικὴ ἐξιστόρηση τῆς ὑπηρεσιακῆς ζωῆς τοῦ Παύλου Λαζαρίδη πού καλύπτει 33 χρόνια δράσης ὡς ἀνωτέρου καὶ ἀνωτάτου ἐπιστημονικοῦ ὑπαλλήλου τοῦ κράτους δὲν μαρτυρεῖ τὸ μέγε-

θος του έργου του, ακόμη και αν αυτό διασώζεται σε μνημεία που αποκάλυψε ή αναστήλωσε ή δημοσίευσε. Για ένα διάστημα, 1959-1963, υπηρέτούσαμε παράλληλα στην Αθήνα και πολλές φορές συνεργαζόμαστε σε διοικητικά θέματα ή έκαμε ο ένας στον άλλο διοικητικής ή λογιστικής φύσης διευκολύνσεις. Ήταν η περίοδος της αναδιοργάνωσης της Υπηρεσίας από τον Ιωάννη Κ. Παπαδημητρίου και οι λίγοι άνθρωποι που την αποτελούσαν αναλάμβαναν καθήκοντα πέρα από τα καθοριζόμενα από τους νόμους. Ο Παύλος Λαζαρίδης κατά το διάστημα 1961/1962 είχε και την ευθύνη της οικονομικής διαχείρισης της ανασκαφής και της αναστήλωσης της Βραυρώνος, καθήκον πρόσθετο που και κόπους πολλούς άπαιτούσε και στενοχώρια μεγάλη του είχε προκαλέσει. Στα καθήκοντα αυτά τον διαδέχθηκα εγώ μέχρι του θανάτου του Ιωάννη Κ. Παπαδημητρίου χωρίς να βελτιωθεί ή κατάσταση.

Ο Παύλος Λαζαρίδης υπήρξε δραστήριο μέλος της Αρχαιολογικής Έταιρείας και από το 1984 Σύμβουλος της. Παρά την ευθραυστη υγεία του ήταν τακτικός στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου και με ευχαρίστηση αναλάμβανε τα καθήκοντα που του ανέθεταν, μάλιστα τη συμμετοχή σε συνέδρια ως εκπρόσωπος της Έταιρείας. Ο καλοσυνάτος χαρακτήρας του τον έκαμε αγαπητό σε όλους τους αρχαιολόγους, οι όποιοι αισθάνονται την απώλεια του σαν ένα μόνιμο κενό ανάμεσά τους.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΠΑΥΛΟΥ Η. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

Έκθέσεις εργασιών και ανασκαφών

ΑΔ 16, 1960, Χρονικά. Μεσαιωνικά: 'Αθηνών-Αττικής, 65-79· Βοιωτίας - Εύβοίας, 153-158· Φθιώτιδος-Φωκίδος, 161-167· Θεσσαλίας, 195· Αιτωλοακαρνανίας, 196-200· 'Ιονίων Νήσων, 210-211· 'Επισκοπή Δαμαλά, 101· 'Αποστολή εις Άγιον Όρος, 201. ΑΔ 17, 1961/62, Χρονικά. Μεσαιωνικά: 'Αθηνών-Αττικής, 50-52· Εύβοίας, 157-159· Φθιώτιδος-Φωκίδος, 160-169· Θεσσαλίας (άνασκαφή Φθιωτίδων Θηβών), 179-182· Αιτωλοακαρνανίας, 185-187. ΑΔ 18, 1963, Χρονικά. Μεσαιωνικά: 'Αθηνών-Αττικής, 54-57· Φωκίδος, 132· Θεσσαλίας, 'Ανασκαφή Φθιωτίδων Θηβών, 145-147. ΑΔ 19, 1964, Χρονικά. Μεσαιωνικά: 'Αθηνών-Αττικής, 96-99· Βοιωτίας, 205-212· Εύβοίας, 214-215· Φθιώτιδος και Φωκίδος, 226-240· Θεσσαλίας και Σποράδων νήσων, 268-293· Εύρυτανίας, 301. ΑΔ 20, 1965, Χρονικά. Βυζαντινά 'Αττικής και Νήσων, 132-143· Μεσαιωνικά και Βυζαντινά Κυθήρων, 183-199· Βοιωτίας, 247-255· Βυζαντινά και Μεσαιωνικά Εύβοίας, 292-298· Φθιώτιδος, 308-310· Μεσαιωνικά Μνημεία Θεσσαλίας, 324-342. ΑΔ 21, 1966, Χρονικά. Μεσαιωνικά: 'Αθηνών-Αττικής, 112-120· Βοιωτίας, 210-213· Εύβοίας, 236-241· Φωκίδος-Φθιώτιδος, 245-246· Θεσσαλίας και Σπο-

ράδων νήσων, 258-264· Αίτωλοακαρνανίας-Εύρυτανίας, 265-275. ΑΔ 22, 1967, Χρονικά. Βυζαντινά και Μεσαιωνικά: Ἄθηνων και Ἀττικῆς, 149-156· Νομοῦ Πειραιῶς, 157-162· Κυθήρων, 204-205· Βοιωτίας, 258-259· Εὐβοίας, 288· Μεσαιωνικά Φθιώτιδος και Φωκίδος, 292-294· Εὐρυτανίας, 337-338. ΑΔ 23, 1968, Χρονικά. Μεσαιωνικά Ἄθηνων, Ἀττικῆς και νήσων Σαρωνικοῦ, 114-121· Βυζαντινά και Μεσαιωνικά Βοιωτίας, 226· Εὐβοίας, 243-245· Μεσαιωνικά Φθιώτιδος-Φωκίδος, 252-258· Μεσαιωνικά και Βυζαντινά Εὐρυτανίας, 280-283· Βυζαντινά και Μεσαιωνικά νήσων Αἰγαίου, 394-401· Κρήτης, 421. ΑΔ 24, 1969, Χρονικά. Βυζαντινά και Μεσαιωνικά: Ἄθηνων· Ἀττικῆς, 95-101· Πελοποννήσου, Τροιζηνία, Κύθηρα, 165-168· Βοιωτίας, 188· Εὐβοίας, 210-212· Φθιώτιδος-Φωκίδος, 218-219· Θεσσαλίας, 227· Εὐρυτανίας, 236 και 240. ΑΔ 25, 1970, Χρονικά. Βυζαντινά και Μεσαιωνικά: Ἄθηνων, Ἀττικῆς και Νήσων Σαρωνικοῦ, 138-153· Βοιωτίας, 246· Εὐβοίας, 261· Φθιώτιδος και Φωκίδος, 265-269· Θεσσαλίας, 286-288· Εὐρυτανίας, 298. ΑΔ 26, 1971, Χρονικά. Βυζαντινά και Μεσαιωνικά: Ἄθηνων, Ἀττικῆς και Νήσων Σαρωνικοῦ, 63-67· Βοιωτίας, 246-249· Εὐβοίας, 274-279· Φθιώτιδος και Φωκίδος, 286-290· Εὐρυτανίας, 314. ΑΔ 27, 1972, Χρονικά. Βυζαντινά και Μεσαιωνικά: Ἀττικῆς και Πειραιῶς, 185-191· Βοιωτίας, 332-339· Φθιώτιδος-Φωκίδος, 390-393· Εὐρυτανίας, 433. ΑΔ 28, 1973, Χρονικά. Βυζαντινά και Μεσαιωνικά νομῶν Ἀττικῆς και Πειραιῶς, 53-79· Πελοποννήσου, Ἀνασκαφὴ εἰς Ἀκροναυπλιαν, 230-234· Βοιωτίας, 284-293· Φθιώτιδος, 321-325· Εὐρυτανίας, 386-389· Μεσαιωνικά Αἰτωλίας και Ἀκαρνανίας, 395-398. ΑΔ 29, 1973/74, Χρονικά. Κέντρο Συντηρήσεως Ἀρχαιοτήτων, 24-26· Βυζαντινά και Μεσαιωνικά Ἀττικῆς, Πειραιῶς και Νήσων, 182-183· Βοιωτίας, 455-460· Κεντρικῆς και Δυτικῆς Μακεδονίας, 729-767. ΑΔ 30, 1975, Χρονικά. Βυζαντινὸ Μουσεῖο, 9· Κέντρο Συντηρήσεως Ἀρχαιοτήτων, 10-11· Βυζαντινά, Μεσαιωνικά και Νεότερα Κεντρικῆς και Δυτικῆς Μακεδονίας, 263-271. ΑΔ 31, 1976, Χρονικά. Βυζαντινὸ και Χριστιανικὸ Μουσεῖο, 10-13. ΑΔ 32, 1977, Χρονικά. Βυζαντινὸ Μουσεῖο, 7. ΑΔ 33, 1978, Χρονικά. Βυζαντινὸ Μουσεῖο, 8-9. ΑΔ 34, 1979, Χρονικά. Βυζαντινὸ Μουσεῖο, 8-10. ΑΔ 35, 1980, Χρονικά. Βυζαντινὸ και Χριστιανικὸ Μουσεῖο Ἄθηνων, 5-8. ΑΔ 37, 1982, Χρονικά. Βυζαντινὸ Μουσεῖο, 3-5.

Ἔργασια εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον Νέας Ἀγχιάλου: Ἀνασκαφαὶ Νέας Ἀγχιάλου: ΠΑΕ 1959, 37· ΠΑΕ 1960, 60-66· ΠΑΕ 1961, 55-62· ΠΑΕ 1962, 36-41· ΠΑΕ 1963, 45-54· ΠΑΕ 1964, 5-23· ΠΑΕ 1965, 10-23· ΠΑΕ 1966, 8-23· ΠΑΕ 1968, 31-41· ΠΑΕ 1969, 16-25· ΠΑΕ 1970, 37-49· ΠΑΕ 1971, 20-42· ΠΑΕ 1972, 12-48 και 354-360· ΠΑΕ 1973, 26-33 και 213-216· ΠΑΕ 1974, 47-57· ΠΑΕ 1975 Α', 49-60· ΠΑΕ 1976 Β', 551-555· ΠΑΕ 1977 Α', 54-64· ΠΑΕ 1978, 34-49· ΠΑΕ 1979, 56-70· ΠΑΕ 1980, 37-49· ΠΑΕ 1981 Α', 82-91· ΠΑΕ 1982, 95-104· ΠΑΕ 1983 Α', 87-98· ΠΑΕ 1984 Α', 131-141· ΠΑΕ 1985, 46-54· ΠΑΕ 1986, 88-99· ΠΑΕ 1987, 108-117· ΠΑΕ 1988, 81-93· Βλ. ἀκόμη Ἔργον 1989, 53-59· 1990, 57-66· 1991, 45-54.

Μελέτες

- Συμβολή εις τὴν μελέτην τῶν παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Δωδεκανήσου, *Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, 12-19 Ἀπριλίου 1953*, τ. Α' (Ἀθήναι 1955) 227-248, πίν. 35-47.
- Ἡ Ἐπισκοπὴ τοῦ Δαμαλᾶ (ἔργασίαι καθαρισμοῦ καὶ νεώτερα στοιχεῖα περὶ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου αὐτῆς), *ΔΧΑΕ* περ. Δ', τ. Β', 1960 (Ἀθήναι 1961) 195-227, πίν. 66-73.
- Ἐρείπια βυζαντινοῦ ναοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Νίκης, *ΑΑΑ* 1970, 29-34.

Ἄρθρα σὲ λεξικά κ.ἄ.

- Δομή: Παλαιοχριστιανικὴ Τέχνη: Μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκά· Κύθηρα: Μυστράς: Φθιώτιδες Ὁἷβα.*
- Enciclopedia dell'Arte Antica: TEBE FTIE (Nea Anchialos), ΑΓΧΙΑΛΟΣ-ANCHIALO· Φθιώτιδες Ὁἷβα, Ἀνασκαφῆς 1970-1985.*
- Συμπλήρωμα Ἐλευθερουδάκη: Μονὴ Δαφνίου· Μετέωρα· Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ παλαιοχριστιανικῇ καὶ βυζαντινῇ τέχνῃ.*
- Γενικὴ Παγκόσμιος Ἐγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Λαρούς»: Χριστιανικὰ Μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν.*
- Greek Information Bulletin: Byzantine Athens (1960 ἀρ. 9, σελ. 29-45)· Mystra (1960 ἀρ. 13, σελ. 37-48)· Meteora (1960 ἀρ. 15, σελ. 29-42).*

Κατάλογοι ἐκθέσεων

- Βυζαντινὸ καὶ Χριστιανικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν, Ἐκθεση Τοιχογραφιῶν Ἐπισκοπῆς Εὐρυτανίας καὶ Εἰκόνων Συλλογῆς Λοβέρδου, Ἀθήνα, Φεβρουάριος 1980.*
- Βυζαντινὸ καὶ Χριστιανικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν, Πενήντα Χρόνια, 1930-1980, Ἀθήνα, Ἰούλιος 1981.*
- Βυζαντινὸ καὶ Χριστιανικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν, Συλλογὴ Γλυπτῶν, Ἀθήνα 1982.*
- Βυζαντινὸ καὶ Χριστιανικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν, Εἰδικὴ Ἐκθεση Κειμηλίων Προσφύγων, Ἀθήνα 1982.*

Αὐτοτελὴ δημοσιεύματα

- Ἀττικὴ: *Ἐκκλησίαι καὶ Μοναστήρια τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴ καὶ βυζαντινῇ περίοδο* (Ἀθήναι) ἐκδ. Hannibal.
- Μονὴ Δαφνίου, ἐκδ. Ἀπόλλων.
- Βοιωτία: *Ἐκκλησίαι καὶ Μοναστήρια τῆς Βοιωτίας κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴ καὶ βυζαντινῇ περίοδο* (Ἀθήναι) ἐκδ. Hannibal.
- Σαντορίνη: *Τὸ Μοναστήρι τοῦ Προφήτη Ἡλία* (Ἀθήναι) ἐκδ. Hannibal.
- Φωκίδα: *Μονὴ Ὁσίου Λουκά*, ἐκδ. Ἀπόλλων.

ΑΡΓΥΡΩ Α. ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ (1928-1992)

ἀρετὴ βιοτᾶς αἰὲν ζωοῖσι μέτεστι
(Peek, GVI, 1925)

“Όσο και ἂν εἶχαμε προετοιμασθεῖ τοὺς τελευταίους μῆνες γιὰ τὸν ἀναπόφευκτο χαμὸ τῆς Ἀργυρῶς Παντελίδου, τὸ ἄγγελμά του ὑπῆρξε παράλογο και ἀσυμβίβαστο μετὴ τῆ ζωντανῆ εἰκόνα της ποὺ ὅλοι διατηρούσαμε.

Ἡ Ἀργυρῶ Παντελίδου γεννήθηκε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1928. Ἐκαμε τὶς ἐγκύκλιες σπουδές της στὸ Ἀρσάκειο τοῦ Ψυχικοῦ και φοίτησε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τῆς ὁποίας ἔλαβε τὸ πτυχίό τὸ 1953. Λόγοι οἰκογενειακοὶ τὴν κρατοῦσαν γιὰ μεγάλα διαστήματα στὸ Ἐξωτερικό, ἀπὸ τὸ 1968 ὅμως ἀσχολήθηκε συστηματικὰ μετὴ τὴ διοίκηση τῆς ΧΕΝ Κηφισιάς, τῆς ὁποίας διετέλεσε Πρόεδρος ἀπὸ τὸ 1969 ὡς τὸ 1982. Μετὴ ἐφόδια τὶς γνώσεις της και κίνητρο τὰ ποικίλα ἐνδιαφέροντά της ἀνέπτυξε δράση κοινωνικὴ και πνευματικὴ, ὀργανώνοντας σειρὲς διαλέξεων μετὴ θέματα ἱστορικά, φιλολογικά, ἱστορίας τῆς τέχνης και φιλοσοφίας, καθὼς και εἰδικὰ μαθήματα σχετικὰ μετὰ ἐπίκαιρα πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα. Μετὴ γνώσεις και πείρα βιβλιοθηκονομίας ἀνέλαβε, τὸ 1985, τὴ Διεύθυνση τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἐταιρείας.

Ἡ ἀναστήλωση τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ποὺ ἄρχισε τὸ 1988 στηρίχθηκε κυριότατα στοὺς ἐσωτερικοὺς συνεργάτες τοῦ Συμβουλίου. Ἡ Ἀργυρῶ Παντελίδου διηύθυνε τὸν σημαντικότερο τομέα τῆς δράσης τῆς Ἐταιρείας, τὴ Βιβλιοθήκη, ποὺ ἀποτελεῖ και τὸν δεσμό μας μετὴ τοὺς πολλοὺς και κυρίως μετὴ τοὺς νέους ποὺ ἀρχίζουν νὰ γνωρίζουν τὴν ἐπιστήμη. Στὸν ὑπηρεσιακὸ βίο μου δὲν γνώρισα συνεργάτη μετὴ περισσότερη πίστη στὸ καθῆκον και ἐνθουσιασμό κατὰ τὴν ἐκτέλεσή του. Στὴ Βιβλιοθήκη, ἔπειτα ἀπὸ δεκαετίες νάρκης ποὺ δὲν εἶναι ἄσχετη και πρὸς τὴν ἡλικία τῶν προκατόχων μου, ἔπρεπε νὰ καλυφθοῦν τὰ φανερὰ πλέον κενὰ στὸ περιεχόμενό της, στὴ φροντίδα, τὴ συντήρηση και τὸν ἔλεγχο τῶν βιβλίων.

“Όλα αὐτὰ ὅμως ἔπρεπε νὰ γίνουν γρήγορα, μετὴ σύστημα και μέθοδο. Ἡ Ἀργυρῶ Παντελίδου ὡς τὴν ἡμέρα σχεδὸν ποὺ μᾶς ἄφησε (29.7.1992) ἔδωσε τὶς δυνάμεις της στὴν πραγματοποίησή αὐτῆς τῆς ἐπιδίωξης και πέτυχε νὰ ἀνανεώσει τὴ φθαρμένη μορφή αὐτοῦ τοῦ μέρους τῆς Ἐταιρείας. Ἡ συνεργασία μου μαζί της ὑπῆρξε τύχη και προνόμιο και ἡ ἀπουσία της θὰ εἶναι μόνιμα φανερὴ. Ἀνθρώπων ὅπως ἡ Ἀργυρῶ Παντελίδου ἡ πραγματικὴ ἀξία φαίνεται ὅταν λείπουν. “Όσο ζοῦν θεωροῦμε τὸ ἔργο τους αὐτονόητο, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μικρότερο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ κάνουν.

B.X.Π.

Η 28Η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ ΠΗΓΗ ΕΜΠΝΕΥΣΗΣ

Ἡ Σέμνη Καρούζου προσέφερε στὴν Ἑταιρεία μικρὴ ξυλογραφία τοῦ Σπύρου Βασιλείου (1902-1985), αὐτὴν ποὺ παρατίθεται στὸ τεῦχος τοῦτο. Εἰκονίζονται ἀριστερὰ Ἀθηναῖοι ὀπλίτες πυκνὰ τοποθετημένοι, ἐνῶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς παράστασης καταλαμβάνει ὄριμος γενειοφόρος καὶ στεφανωμένος ἄνδρας ποὺ τὸ φόρεμά του καλύπτει μέρος τοῦ σώματος, ἀπὸ τῆ μέση καὶ κάτω. Δεξιά τοῦ κεφαλοῦ του ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή ΣΟΛΩΝ. Τὸν Σόλωνα τριγυρίζουν πέντε παιδιὰ μὲ φανερὴ πειρακτικὴ διάθεση καὶ στάση.

Τὴν ἐρμηνεία τοῦ μικροῦ ἔργου δίνει ὁ ἴδιος ὁ καλλιτέχνης μὲ τὴν ἐπιγραφή καὶ μὲ ὅσα ἔχει σημειώσει κάτω ἀπὸ τὴν ξυλογραφία. Παραθέτει, στὸ χαρτί ποὺ πλαισιώνει τὸ ἔργο του, τὴ φράση «Σόλωνος ἀπόλογος» καὶ δύο στίχους ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο ποίημα τοῦ Ἁγγελοῦ Σικελιανοῦ:

*φωνάζω: «Ἡ Σαλαμίνα
—μ' ἀκοῦτε;— καρτερεῖ,*

Τὸ θέμα λοιπὸν τῆς ξυλογραφίας εἶναι ἡ παρόρμηση τοῦ Σόλωνος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐκστρατεύσουν στὴ Σαλαμίνα καὶ νὰ τὴν πάρουν ἀπὸ τοὺς Μεγαρεῖς (γύρω στὸ 600 π.Χ.). Τὴν ἱστορία διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (Σόλων 8, 1-3):

Ἐπει δὲ μακρόν τινα καὶ δυσχερῆ πόλεμον οἱ ἐν ἄστει περὶ τῆς Σαλαμίνιων νήσου Μεγαρεῦσι πολεμοῦντες ἐξέκαμον, καὶ νόμον ἔθεντο μήτε γράψαι τινὰ μήτ' εἰπεῖν αὐθις ὡς χρὴ τὴν πόλιν ἀντιποιεῖσθαι τῆς Σαλαμίνας, ἢ θανάτῳ ζημιοῦσθαι, βαρέως φέρων τὴν ἀδοξίαν ὁ Σόλων, καὶ τῶν νέων ὄρων πολλοὺς δεομένους ἀρχῆς ἐπὶ τὸν πόλεμον, αὐτοὺς δὲ μὴ θαρροῦντας ἄρξασθαι διὰ τὸν νόμον, ἐσκήψατο μὲν ἔκστασιν τῶν λογισμῶν, καὶ λόγος εἰς τὴν πόλιν ἐκ τῆς οἰκίας διεδόθη παρακινητικῶς ἔχειν αὐτόν, ἐλεγεία δὲ κρύφα συνθεῖς καὶ μελετήσας ὥστε λέγειν ἀπὸ στόματος, ἐξεπήδησεν εἰς τὴν ἀγορὰν ἄφνω πιλίδιον περιθέμενος. ὄχλου δὲ πολλοῦ συνδραμόντος ἀναβάς ἐπὶ τὸν τοῦ κήρυκος λίθον ἐν ᾧδῃ διεξῆλθε τὴν ἐλεγείαν, ἧς ἐστὶν ἀρχή·

Αὐτὸς κῆρυξ ἦλθον ἀφ' ἡμερτῆς Σαλαμίνας,
κόσμον ἐπέων ᾧδῆν ἀντ' ἀγορῆς θέμενος.

τοῦτο τὸ ποίημα Σαλαμίς ἐπιγέγραπται καὶ στίχων ἑκατὸν ἐστὶ, χαριέντως πάνυ πεποιημένον. τότε δὲ ἀσθέντος αὐτοῦ καὶ τῶν φίλων τοῦ Σόλωνος ἀρξαμένων ἐπαινεῖν, μάλιστα δὲ τοῦ Πεισιστράτου τοῖς πολίταις ἐγκελευομένου καὶ παρορμῶντος πεισθῆναι τῷ λέγοντι, λύσαντες τὸν νόμον αὐθις ἤπτοντο τοῦ πολέμου, προστησάμενοι τὸν Σόλωνα.

Κατὰ τὶς πληροφορίες τῆς κυρίας Καρούζου, ὁ Σπύρος Βασιλείου φιλοτέχνησε τὴν ξυλογραφία στὴν ἀρχὴ τῆς κατοχῆς. Ἄνῃκει λοιπὸν στὴ σειρὰ τῶν ἔργων τοῦ ἐκείνων ποῦ ἔγιναν ὡς ἀντίδραση στὴν πίεση τῆς σκλαβιάς καὶ τὴν ταπείνωση ποῦ αἰσθάνονταν οἱ «σκλαβωμένοι νικηταί». Ἡ φετινὴ ἐπέτειος τῆς 28ης Ὀκτωβρίου ἦταν εὐκαιρία γιὰ τὴ δημοσίευση τοῦ καλλιτεχνήματος. Γιὰ τοὺς ἐταίρους ὅμως παρουσιάζει καὶ πρόσθετο ἐνδιαφέρον, ἀρχαιολογικό. Οἱ τρεῖς κύριες μορφές τῆς παράστασης, τὰ δύο παιδιὰ ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τοῦ Σόλωνος καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, εἶναι μετάπλαση πλαστικῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ ἀγόρι ἀριστερὰ μὲ τοὺς πλοκάμους ἀντιγράφει τὸ χάλκινο εἰδώλιο τοῦ νέου ποῦ τρέχει, ἀπὸ τῆ Δωδώνη (Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, Συλλογὴ Καραπάνου ἀρ. 24). Τὸ κορίτσι δεξιὰ ἀντιγράφει ἐπίσης χάλκινο εἰδώλιο τοῦ Βρετανικοῦ Μουσεῖου (G. Richter, *The Sculpture and Sculptors of the Greeks*, New Haven-London 1970, εἰκ. 91), ἐνῶ ὁ Σόλων εἶναι ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸν μεγαλόπρεπο Ποσειδάωνα τοῦ Ἀρτεμισίου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσεῖου. Οἱ ὄπλιτες ἀριστερὰ εἶναι ἐλεύθερη μετάπλαση μελανόμορφης ἀγγειογραφίας.

Ὅπως μνημονεύθηκε προηγουμένως, ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Πλουτάρχου ἐμπνεύσθηκε ὁ Ἄγγελος Σικελιανὸς τὸ ποίημά του «Σόλωνος ἀπόλογος» ποῦ ἀρχίζει μὲ τούτη τὴ στροφή:

*Σὰ βγῆκα, κισσοστέφανος,
στή μέση ἀπὸ τὸ δρόμο,
τριγύρα μου μὲ τρόμο
ζυγῶσαν τὰ παιδιά.*

Ὁ ποιητὴς εἶχε συνθέσει ὅμως πενήντα χρόνια πρὶν, στὶς 25 Μαρτίου 1942, ἓνα ἐπίγραμμα μὲ τὸν τίτλο «Ἀνάσταση», πὸ ἀξίζει νὰ τὸ θυμηθοῦμε καθὼς ἀναμετροῦμε τὶς μέρες τοῦτες τὸ ἔργο ἐκείνων πὸ πολέμησαν στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας.

*Τὰ χελιδόνια τοῦ θανάτου Σοῦ μηνᾶν μιὰν ἄνοιξη
καινούρια, Ἑλλάδα, κι ἀπ' τὸν τάφο Σου γιγάντεια γέννα...
Μάταια βιγλίζει τῶν Ρωμαίων ἡ κουστωδία τριγύρα Σου...
Ἀκόμα λίγο, κι ἀνασταίνεσαι σὲ νέο Εἰκοσιένα!*

Πιστεύω πὼς ὁ Χρῆστος Καροῦζος ἢ ἡ κυρία Καρούζου καθοδήγησαν τὸν καλλιτέχνη στὴν ἐκλογή τῶν προτύπων τῶν μορφῶν τῆς ξυλογραφίας. Τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες, τὶς ἀποπνιχτικὲς τῆς κατοχῆς, ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα ἔδινε πρότυπα καὶ σύμβολα.

B.X.Π.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 127

ΑΡΧΕΙΟΝ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΕΝΤΟΛΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

1. ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ
ΑΘΗΝΑΙΟΝ (1872-1881) ΚΑΙ ΦΙΛΙΣΤΩΡ (1861-1863)

ΑΘΗΝΑΙ 1992

Ἡ ἔκδοσις αὐτὴ εἶναι τὸ πρῶτο ἔργον τοῦ Ἀρχείου Μνημείων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς (ΑΡΜΑ).

Ἐχει σκοπὸ νὰ κάνει προσιτὴ τὴν ἀρχαιολογικὴ ὕλη τῶν περιοδικῶν Ἀθηναίων καὶ Φιλίστωρ ἢ ἀποδελτίωσὴ τῆς ἔγινε μὲ κριτήριον τὴν παρεχόμενὴ τοπογραφικὴ πληροφορία.

Τὰ εὐρετήρια τῶν περιοδικῶν περιλαμβάνουν:

Τὰ μνημεῖα καὶ εὐρήματα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Ἀττικὴν
μὲ τὴ μορφή λημμάτων ταξινομημένων εἰδολογικῶς καὶ χρονολογικῶς
σὲ δύο μεγάλες ἐνότητες, τὴν τοπογραφικὴ καὶ τὴν θεματικὴν.

Τὰ δημοσιεύματα ταξινομημένα κατὰ συγγραφεῖς, κατὰ τόπους καὶ κατὰ θέματα.

Πίνακες ἀντιστοιχίας ὄλων τῶν ἐπιγραφῶν

ποὺ δημοσιεύονται μὲ τοὺς ἀριθμοὺς ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἔχουν καταχωρισθεῖ στὰ κορρογα·
οἱ συγκριτικοὶ αὐτοὶ πίνακες παρουσιάζονται πρῶτον κατὰ τὴν σειράν τῶν τόμων τῶν περιοδικῶν
καὶ δεύτερον κατὰ τόπους σύμφωνα μὲ τὴν τάξιν τῶν IG.

ΜΟΛΙΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 116

ΑΚΡΩΤΗΡΙ ΘΗΡΑΣ

Είκοσι χρόνια έρευνας (1967-1987)

Συμπεράσματα — Προβλήματα — Προοπτικές

Με την έμφαση του Χρήστου Νικόλα
Καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΗΜΕΡΩΔΑ

Συμμετοχή στην έκδοση των έκτακτων τευχών του
της Αρχαιολογικής Έταιρείας

Αθήνα, 19 Σεπτεμβρίου 1987

ΑΘΗΝΑΙ 1992

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 124

ΙΩΑΝΝΟΥ Ε. ΠΕΤΡΟΧΕΙΛΟΥ

ΒΑΛΕΡΙΟΣ Ν. ΣΤΑΗΣ

ΑΘΗΝΑΙ 1992

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 105

Zagora 1

EXCAVATION OF A GEOMETRIC TOWN
ON THE ISLAND OF ANDROS

EXCAVATION SEASON 1967; STUDY SEASON 1968-1969

ALEXANDER CAMBITOGLU
J.J. COULTON
JUDY BIRMINGHAM
J.R. GREEN

ΑΘΗΝΑΙ 1992

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 128

ΣΤΕΦΑΝΙ ΔΡΟΥΤΟΥ

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΕΛΛΑΣ 1957-1964

ΟΙ ΠΗΛΙΝΟΙ ΛΥΧΝΟΙ

ΑΘΗΝΑΙ 1992

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 123

ΜΑΡΙΑΣ ΑΣΠΡΑ ΒΑΡΔΑΒΑΚΗ

ΟΙ ΜΙΚΡΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ
ΣΤΟΝ ΚΩΔΙΚΑ GARRETT 13, PRINCETON

ΑΘΗΝΑΙ 1992

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

129
1990
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1992